

AVRUPA BİRLİĞİ VE HAZAR BÖLGESİ: JEOPOLİTİK ARAŞTIRMA RAPORU

HAZIRLAYAN

Bülent ARAS

Kafkaslar-Orta Asya-Orta Doğu
Çalışma Grubu
Proje Yöneticisi

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	3
1. GİRİŞ	4
2. AVRUPA BİRLİĞİ VE HAZAR BÖLGESİ	7
2.1. Hazar Bölgesinin AB Gündemine Girmesi.....	7
2.2. Hazar Bölgesinde Avrupa Birliği	10
3. HAZAR HAVZASININ JEO-POLİTİĞİ	13
3.1. Hazar'la İlgili Anlaşmazlıklar	13
3.1.1. Azerbaycan'ın Petrol Çıkmazı.....	13
3.1.2. Kazakistan, Türkmenistan ve Jeo-Politik Hesaplar	14
3.1.3. İran: Pragmatik Radikal	16
3.1.4. Rusya: Hükümet Politikalarıyla Endüstriyel İmtiyazlar Arasında Uyumsuzluk	17
3.2. Dış Müdahaleler	19
3.2.1. ABD'nin Hazar Politikası.....	19
3.2.2. Türkiye Faktörü.....	20
3.2.3. 11 Eylül ve Uluslararası Terör	22
4. SONUÇLAR	24
4.1. Hazar Bölgesinde Kaostan Barışa: Avrupalı Bir Türkiye'nin Önemi.....	24
4.2. Hazar Bölgesinde AB'nin Oynayabileceği Yapıcı Rollere İlişkin Tavsiyeler	27
NOTLAR	30

SUNUŞ

SSCB'nin parçalanmasıyla birlikte Orta Asya ve Kafkaslar'da oluşan geçici güç boşluğu ve bölgenin önemli miktardaki enerji rezervleri büyük özellikle de sanayisi petrole bağımlı güçlerin dikkatlerini bu bölgede yoğunlaştırdı. Hazar petrolü, terkip kalitesinin yanında bir de çok problemlili Ortadoğu petrolüne karşı potansiyel bir alternatif olarak büyük güçlerin gündemlerinde yerini almıştı. Artık soğuk savaş bitmiş, bir çok ülkeyi aynı çatı altında tutan ideolojik düşman bir çok bağımsız parçalara ayrılmıştı. Bir etki alanı potansiyeli olarak beliren bu yeni bölge, enerji rezervlerinin de önemli miktardaki etsiyle bir rekabet alanına dönüşmüştü.

Başta Amerika Birleşmiş Devletleri ve hemen arkasında onu takip eden Avrupa Birliği, Sovyetlerin bu ani çöküşüyle beliren bu fırsatlardan maksimum miktarda pay almak, bölgede kendi etki güçlerini arttırmak için harekete geçmişlerdi. Tüm taraflar sahip oldukları değerler ve araçlarıyla bölge ülkeleri üzerinde nüfuslarını arttırmak için adeta yarış içerisine girdiler. Politikalarında askeri gücü ön planda tutan ABD'nin bir nevi alternatifi olan AB ise insan hakları, hukuk devleti gibi teklif ve taleplerle eski SSCB ülkeleriyle ilişkiler geliştirmekteydi.

Sovyetlerin çöküşünden on beş sene sonra, bugün bölge ve büyük güçler ilişkilerine baktığımız zaman aslında büyük güçlerin bölgeyi algılayışlarında ve bölgede daha etkili olma adına kendi aralarında sürdürdükleri rekabette çok fazla değişimin olmadığını gözlemliyoruz. Bunun yanında, Ortadoğu'da kısa vadede başarısız ve önemli miktarda can kaybıyla devam eden ABD mevcudiyetinin kendisine toplumsal bazda karşıt kazandığını söyleyebiliriz. Bunun yanında Türkiye'nin yoğun çabası sonucu da olsa, medeniyetler çatışması tezini de çürüteceği umuduyla, çoğunlukta Müslüman olan Türkiye'nin AB'ye alınması AB'nin genelde tüm İslam dünyasında, daha spesifik olarak da yoğun enerji kaynağına sahip Türk cumhuriyetlerinde daha pozitif bir imaja sahip olacağı söylenebilir. Bu pozitif algılayış ikili ilişkilerde AB'nin tercih edilmesinde önemli rol oynayacaktır.

Sonuç olarak; Türkiye açısından bakılacak olursa, Orta Asya ve Kafkaslar bölgesiyle tarihi, kültürel bağları, coğrafi yakınlığı ve Avrupa ile Asya arasında köprü olması nedeniyle Türkiye önemsenmesi gereken bir ülkedir. Tüm bunların yanında Müslüman nüfusa sahip en ileri demokratik bir kaç ülkeden biridir. Yukarıda sayılan bazı özellikleriyle Asya'lı enerji zengini ülkeler tarafından örnek alınan bir ülkedir ve Türkiye ile iyi ilişkiler içinde olan Batı'lı ülkeler bu kaynaklara erişimde daha avantajlı olacaklardır.

"Avrupa Birliği ve Hazar Bölgesi Jeopolitik Araştırma Raporu"nun asimetrik etkiler bağlamında uluslararası ilişkilere ve Türkiye'nin bu ilişkilerdeki önemine gereken katkıyı yapmasını diliyor, devletimiz ve milletimiz için hayırlı olmasını temenni ediyorum.

Saygılarımla...

Süleyman ŞENSOY
TASAM Başkanı

1. GİRİŞ

Hazar'a komşu ülkelerin otoriter karakterli yönetimleri ve Hazar'ın Avrupa Birliğine uzaklığı göz önünde bulundurulduğunda, Avrupa Birliği ve Hazar bölgesi ilişkilerinden bahsetmek çok anlamlı gözükmebilir. Söz konusu bölgeyi coğrafi olarak ve Avrupa değerleri ve normları yönünden Avrupa Birliği'nden uzaklaştıran bir çok faktör vardır. Ancak Avrupa Birliği'nin komşu bölgelere yönelik ve enerji güvenliğiyle ilgili dış politikası dikkate alındığında, AB'nin bölgeye daha fazla önem vermesini gerektiren nedenlerin olduğu ortaya çıkar.

AB'nin bu bölgeyle ilgili temel çıkarı enerji güvenliğini sağlamaktır. AB enerji tüketimi konusunda dünya piyasasında önde gelen aktörlerden biri durumundadır. Hazar bölgesi AB'nin enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesinde büyük önem arz ediyor. Genişletilmiş Avrupa düşüncesinin sınırları Hazar kıyılarına kadar varmaktayken, AB'ye ve Hazar'a aynı anda komşu olan bir kaç ülke yaklaşma vesilesi olma imkanlarına sahipler. Hazar bölgesi 11 Eylül'den bu yana uluslararası teröre karşı yürütülen savaşın tam ortasında yer alıyor. Bölge etrafında nükleer güce sahip Rusya, Çin, Hindistan ve Pakistan gibi dört büyük ülke bulunmaktadır. Bu faktörler dikkate alındığında bölgenin çok yüksek bir istikrarsızlık potansiyeline sahip olduğu açıkça ortada.

Bu bölgenin güvenliği AB'nin güvenliği için önemlidir. Bölgede baş gösteren bir sorun Avrupa'ya da içine alan çok geniş bir coğrafyada ciddi istikrarsızlıklara yol açabilir. Yasadışı uyuşturucu ticaretinden uluslararası terörizme kadar bir çok konu potansiyel tehdit unsuru olarak kendini gösteriyor. Diğer taraftan, AB'nin bölgesel çıkarları gittikçe artan oranda kökleşmektedir. TACIS ve INOGATE destek programları, enerji sektöründe ve diğer bazı sektörlerde gelişmekte olan iş ilişkileri bunu açıkça göstermektedir. AB'nin ilgili birimleri Hazar bölgesine daha fazla önem vermeli ve önümüzdeki yıllarda bölgeye yönelik uzun soluklu ve yapıcı politikalar geliştirerek yeni bir vizyonla ortaya çıkmalıdır.

Hazar bölgesi Rusya'nın kontrolünden çıktığında, uluslararası ortamda bölgenin Ortadoğu ve Rusya'dan bağımsız üçüncü bir enerji havzası olması beklentisi hakimdi. Batılı devletler Hazar enerji havzasının Rusya'nın tekelinden kurtulmasını ilk etapta enerji kaynaklarını çeşitlendirmelerine olanak sağlayacak tarihi bir fırsat olarak gördüler. Ancak Hazar petrolleriyle ilgili bir çok sorunu çözmede başarı sağlayamamaları soruna daha global bakmaları gerçeğini ortaya çıkardı. Sonuçta, bu bölgenin Ortadoğu ve Avrasya coğrafyasında meydana gelen siyasi gelişmelerden hiç de bağımsız olmadığı anlayışı hakim oldu. Öte yandan spesifik olarak bu coğrafya üzerindeki siyasi ve son dönemdeki askeri hakimiyeti gözönüne alınarak bakıldığında ABD'nin uygulamış olduğu reel-politik ve güç dengesi politikaları beklenen sonuçları vermemişlerdir. AB'nin benzer durumlarda sergilemiş olduğu güvenlik yaklaşımıysa ABD'ninki gibi güç odaklı değildir ve Birleşmiş Milletler ile daha fazla uyum içindedir.

Hazar bölgesi göz önünde bulundurulduğunda, Hazar Denizi'nin resmi düzenlemeleri konusundaki belirsizlikler, etnik sorunlar ve self-determinasyonla ülkesel egemenliği koruma haklarının çelişkisinden kaynaklanan anlaşmazlıklar güç odaklı dar güvenlik çerçeveleri içinde çözüme kavuşturulamaz. Güvenliği daha geniş bir çerçeve içinde ele alan ve krizler için alternatif çözüm ve uzlaşma yolları sunan yaklaşımlar gerekmektedir. Bu bağlamda AB'nin yaklaşımı daha yapıcı ve bölgesel gerçekliklerle daha fazla uyum içindedir. Süreç içerisinde Rusya Federasyonu ile AB arasında özel bir ilişki oluşturulmaya çalışılmıştır. AB İran'la da yapıcı bir diyalog içinde. Bu ülkelere karşı Avrupa'nın yaklaşımı olumlu sonuçlar doğurabilmekte. Bunlara Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci eklenirse, AB'nin yeni bir güvenlik vizyonuyla ortaya çıkması mümkün olabilecektir.

ABD'nin mahalli çıkarlarının peşine düşerek uygulamaya çalıştığı jeo-politik yaklaşım çifte standart imajı uyandırmakta, aynı zamanda ilgili diğer aktörleri hiç dikkate almadığı izlenimi oluşturmaktadır. Irak savaşıyla birlikte Hazar bölgesinin ve bütün Avrasya coğrafyasının güvenlik yapısı yeni bir şekil alıyor. ABD ve Avrupa arasında Atlantik'in iki yanındaki gerginlik bu bölgede de kendisini hissettirmektedir. Rusya ve Çin, Fransa ve Almanya'nın öncülüğünü yaptığı grup henüz yeterince şekillenmiş olmasa da, ABD'nin bölgesel tek taraflılığına karşı yürütülen stratejik yapılanmanın yeni üyeleri olarak göze çarpıyor. ABD'nin bazı Avrasya ülkelerinde bulundurduğu askeri varlığıysa mevcut durumu kötüleştirmektedir.

ABD'nin Avrasya'nın değişik yerindeki askeri varlığı bölgedeki bazı ülkelerin çıkarlarıyla örtüşse bile, bölgede yaygın bir huzursuzluk kendini hissettirmekte. Çıkarların nerde başlayıp nerde bittiğini kestirebilmek çok kolay değil ve doğal olarak çıkarlar ve tehdit algılamaları konusunda benzerlikler ve uyuşmazlıklar söz konusudur. Bu bağlamda kurumsal ve sivil toplum çerçeveli bir yapıya sahip olan AB'nin siyasal çizgisi bölgesel gerginlikleri ve istikrarı zedeleyen ülke içi sorunları çözüme kavuşturmada çok faydalı olabilir. AB'nin jeo-politik bir vizyona sahip olmadığı çokça söylene de, "ötekileri" yeni bir jeo-politik anlayışa dahil eden yaklaşım Hazar bölgesinin sorunlarına yönelik alternatif siyasi çözüm yolları üretebilir. Böyle bir düşüncenin gerçekleştirilmesi uzun bir süre gerektirebilir. Ancak getireceği faydalar düşünüldüğünde beklemeye değer gözükmemekte

AB Hazar bölgesi için istikrar, bölgesel işbirliği, demokratikleşme ve iyi yönetimi teşvik eden bir strateji belirlemelidir. Siyasi süreçlere öteki/düşman olarak algılanan aktörlerin dahil edilmesi ve güvenlik ikilemlerine son verilmesi AB'nin gelecekte bölgenin otoriter rejimlerine yönelik siyasi uygulamalarını kolaylaştırabilir. Yakın gelecekte bölge ülkelerinden hiç birinin Birliğe üye olması veya özel bir statüye sahip olması beklenmiyor. Ancak bölge ülkelerinin AB normları ve değerleri rehberliğinde dönüşümüne yardımcı olacak bir AB-Hazar diyalogu

yalnızca AB'nin değil, her iki bölgeye komşu olan ülkelerin çıkarları doğrultusundadır. Söz konusu diyalogu gerçekleştirmek için "Hazar Bölgesi İşbirliği Girişimi (HBİG)" (Caspian Region Cooperation Initiative) gibi bir organizasyonun kurulması iyi bir başlangıç olabilir. Burada önerilen şey Hazar bölgesini Güney Kafkasya'dan ve Orta Asya'dan ayıran yeni bir anlayışın tesis edilmesidir. AB'nin siyasi ve iktisadi bölgesel çıkarları bölgeye daha fazla önem verilmesini gerektirmektedir.

Bu noktada Avrupalı bir Türkiye'nin iki stratejik nedene bağlı olarak oynayacağı role değinmek gerekir. Türkiye'nin AB üyeliği AB ile yapıcı bir ilişki içinde olmanın sağlayacağı yararları ve bölgesel istikrarsızlık ve kaos sisteminden kurtuluşun mümkün olabileceğini göstermektedir. Ayrıca Türkiye'nin bölgede uzun süredir yürütmekte olduğu tek taraflı iyi ilişkiler ve girişimler, AB'nin bölgeyle ilgili gelecekteki politikaları için hazır bir basamak olarak kullanılabilir. Orta Asya'ya yönelik son zamanlarda sürdürülen ortak strateji kısa vadede AB çıkarlarını tatmin ediyor gözüküyor, ancak AB'nin Hazar Bölgesiyle ilgili çıkarları özellikle enerji konularından dolayı çeşitleneceğe benziyor. Bu son durumda HBİG ve Türkiye'nin oynayacağı aracı rol bölgeye yönelik yeni bir Avrupa politikasının şekillenmesinde öncü rol oynayabilir.

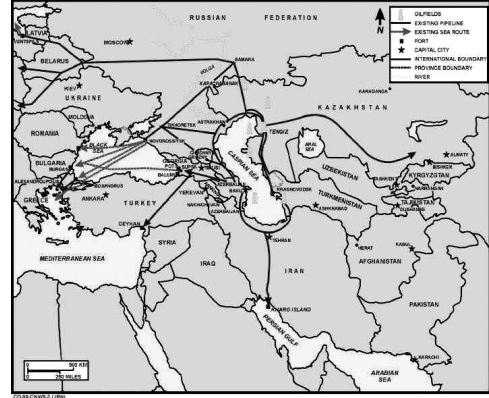
Hazar'la ilgili jeo-politik problemler ve güvenlik problemleri Avrupa'nın stratejik değerlendirmelerinde ön sıralardaki yerini koruyacağına benziyor. Bu nedenle önümüzdeki yıllarda Avrupa Birliği'nin önde gelen ülkelerinin başkentlerinde yeni ittifakların ve jeo-politik tanımlamaların ortaya çıkma olasılığı göz ardı edilemez. Bu çalışma Hazar bölgesinin yeni güvenlik yapılanmasında AB'nin oynayabileceği potansiyel rolleri ele alacaktır. İttifakların çok hızlı değişime uğradığı Avrasya coğrafyasında AB'nin stratejik ilişkileri nasıl bir şekil alacak? AB'nin bölge siyasetine girişi bölgedeki güvenlik çıkmazlarını çözüme kavuşturabilecek mi? Yeni bir güvenlik çerçevesi oluşturmak için ne gibi araçlar kullanılacak? AB'nin bölgeye girişi enerji güvenliğini artıracak mı? İlerleyen bölümlerde bu soruların cevaplarını arayacağız.

Bu çalışma 2004 yılı yaz aylarında Paris'te Avrupa Birliği Güvenlik Araştırmaları (EU-ISS) enstitüsünün katkıları ile bu kurumda misafir araştırmacı olarak bulunduğum dönemde yazdığım bir raporun gözden geçirilmiş bir özettir. Yaz aylarında akademik çalışma yapmanın güçlüğü bu kurumun araştırmacılarının yardımı ile aşıldı. Türkçeye tercümeyi Hakan Köni yaptı. Bu çalışmanın hazırlanması ve yayınlanmasında emeği geçen başta Süleyman Şensoy ve Atilla Sandıklı olmak üzere TASAM mensuplarına teşekkür etmek istiyorum.

2. AVRUPA BİRLİĞİ VE HAZAR BÖLGESİ

2.1. Hazar Bölgesinin AB Gündemine Girmesi

Hazar Denizi'nin bulunduğu kuzeybatı Asya, Avrasya coğrafyasının merkezinde bulunmaktadır. Yüksek rezervli doğal gaz ve petrol kaynakları bölgesel ve uluslar arası dikkatlerin bölgeye çevrilmesine yol açmış, bu da çok karmaşık bir jeo-politik durumun ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Bu nedenle bölgedeki zengin hidrokarbon yataklarının bulunup kullanıma hazır hale getirilmesinde beş Hazar ülkesiyle beraber bir çok uluslar arası aktörün etkin olduğu söylenebilir (Bakınız Tablo 1.a ve 1.b). Hazar etrafında Rusya,

Çin, Hindistan ve Pakistan gibi dört büyük nükleer güç bulunmaktadır. Bölge ayrıca 11 Eylül'den bu yana uluslar arası teröristlere karşı yürütülen savaşın da ortalarında yer alıyor. Bu faktörler sadece bölge içi rekabete neden olmakla kalmamış, dışardan müdahalelerin de kendini gösterdiği gergin bir jeo-politik ortamın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bölgenin petrol rezervleri aşağı yukarı Kuzey Denizi'ndeki petrol rezervleri kadar olup küresel enerji güvenliği için stratejik öneme sahiptir. Dünyanın en önde gelen enerji tüketicilerinden biri olan AB bölgesel gelişmelere sırt çeviremez. Bölgede enerji güvenliği açısından istikrar ve düzenin hakim olması AB'nin çıkarları doğrultusundadır.

Tablo 1.a Hazar Petrol Rezervleri

BP'nin 2004'te Yayımladığı 2003 Sonu İtibariyle Dünya Enerji (Petrol) İncelemesi

BP'nin 2004'te Yayımladığı 2003 Sonu İtibariyle Dünya Enerji (Petrol) İncelemesi	Milyar Ton	Milyar Varil	Toplam Pay
Azerbaycan	1,0	7,0	%0,6
Kazakistan	2,3	9,0	%0,8
Rusya Federasyonu	9,5	69,1	%6,0
Türkmenistan	0,1	0,5	%0,05'ten daha az

Tablo 1.b Hazar Doğal Gaz Rezervleri

BP'nin 2004'te Yayımladığı 2003 Sonu İtibariyle Dünya Enerji (Doğal Gaz) İncelemesi

BP'nin 2004'te Yayımladığı 2003 Sonu İtibariyle Dünya Enerji (Doğal Gaz) İncelemesi	Katrilyon Feet Küp	Katrilyon Feet Küp	Toplam Pay
Azerbaycan	48,4	1,37	0,8%
Kazakistan	67,1	1,90	1,1%
Rusya Federasyonu	1659,1	47,00	26,7%
Türkmenistan	102,4	2,90	1,6%
iran	942,2	26,69	15,2%

Enerji güvenliğinden başka bu ülkelerin tanınmasını gerektiren diğer bir neden de Sovyetlerin dağılmasından sonra baş gösteren istikrarsızlık dalgasının önüne geçmektir. NATO'ya karşı Varşova Paktı caydırıcılık sisteminin son bulmuş olması bu istikrarsızlığın bütün Avrupa'ya yayılma endişesini doğurmaktaydı. Hazar bölgesiyle komşu hale gelmesinin ardından AB ajandasına bir takım yeni güvenlik konuları girmiştir. Hazar kaynaklarının paylaşılmasıyla ilgili resmi tartışmalar, Hazar petrolünün ve doğal gazının Avrupa'ya taşınması hususundaki bölgesel ve uluslar arası rekabet, gevşek gümrük önlemleri, yasadışı uyuşturucu ve silah ticareti, çevresel sorunlar Avrupa'nın önünde yer alan yeni güvenlik konuları.¹ Bunların yanı sıra Avrupa devletleriyle Hazar bölgesi arasında son derece önemli başka siyasi ve ekonomik çıkar ilişkileri de bulunmaktadır.

Endişeye yol açan diğer bir konu da radikal nitelikli dini hareketlerin yeni kurulmakta olan bu cumhuriyetlerde yönetimi ele geçirme olasılığıdır. İslami köktencilik korkusu öncelikle Amerika merkezli think-tank kuruluşlarınca dile getirilmiş ve Avrupa hükümetleri de bunu dikkate almıştır. Aynı zamanda Avrupa devletleri Hazar devletleriyle ilişkiden doğacak büyük kazançların da bilincinde. Karşılıklı ilişkilerden doğabilecek kazançları göz önünde bulunduran Avrupa ülkeleri, Sovyetlerin dağılmasından sonra kurulan yeni cumhuriyetlerle bağlantılarını çok yönlü geliştirme yoluna gitmiştir. Siyasi düzeyde Avrupa Birliği'nin hedefi bölgedeki bütün ülkeleri tanımak ve yapısal dönüşümlerine kendilerince etkide bulunmak olmuştur. AB'nin diğer bir hedefi de bu ülkelerdeki Avrupalı girişimcilerin iktisadi teşebbüslerinin kolaylaştırmaktır.

Önümüzdeki yıllarda AB ile bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerin durumunu belirlemede ekonomik

bağların düzeyi önemli bir etken olacak. Reel-politik gerçeklerin farkında olan Avrupa devletleri yalnızca işbirliği anlaşmalarına ve sözlerine dayanarak sağlam bir ilişki düzeyi garantileyemez. Kazakistan hükümeti Aralık 1993'te Almatı'da yedi Batılı petrol şirketiyle Hazar Denizi'nin kuzeyindeki petrol ve doğal gaz rezervlerinin işletilmesiyle ilgili bir anlaşma imzaladı. Bu durum Kazak petrolerinden elde edilecek gelirlerin büyük bir kısmının Avrupa ülkelerine veya Avrupa merkezli şirketlere akması sonucunu doğuracaktır. BP'nin Kazakistan temsilcisinin yaptığı bir açıklamaya göre Hazar Denizi dünyanın en zengin petrol sahalarından biridir.² Söz konusu bölge tahmini olarak 60 ile 100 milyar varil arası petrol ve 1,5 trilyon dolarlık doğal gaz rezervine sahiptir. Bölgenin keşif masrafları 300 milyon dolar civarındadır. Nihai olarak bu anlaşmalar sonucunda kısa vadede 20 milyar dolar uzun vadede de 60 milyar dolar civarında bir kazanç elde edilecektir.

Türkmenistan dış ticaret ilişkilerinin önemli bir kısmını Avrupa devletleriyle gerçekleştiriyor. Azerbaycan'ın AB ilişkilerinde siyasi konular belirleyici unsur olsa da, ekonomik konular da büyük önem arz ediyor. Ekonomik ilişkilerdeki gelişmenin en önemli göstergesi Azerbaycan'ın ekonomik ilişkilerinde Avrupa'nın istatistiki olarak giderek daha da fazla önem kazanmasıdır. Azerbaycan'ın Avrupa'daki en aktif ticari partneri Almanya. Almanya'yı İtalya ve Fransa takip ediyor. Avrupa ile Azerbaycan arasında artan ticaret hacmi gelecek için olumlu sinyaller veriyor.

Avrupa devletleri Sovyetlerin dağılmasından sonra ortaya çıkan gelişmelere uyum sağlayarak Soğuk Savaş parametrelerini aşmış gibi görünüyor. Bunun ilk göstergesi bağımsızlıklarından hemen sonra hazar devletleriyle hızlı bir şekilde siyasi ve ekonomik bağların kurulmasıdır. Bu süreç genel olarak siyasi, ekonomik ve güvenlik boyutları arasında dengeli bir şekilde gelişti. Bölge ülkeleriyle sahip olduğu ticaret hacmi Avrupa'nın uluslar arası ticaretinde çok küçük bir yere sahip olsa da artan ekonomik faaliyetler ümit vermektedir. Yeni kurulan bölge ülkeleri için bu ilişkilerin önemi çok büyüktür. Avrupa'nın toplam ticaret hacminde çok küçük olan figürler bu yeni ülkeler için tersi bir görünüme sahiptir (Bakınız tablo 2).

Tablo 2. AB ile Yeni Hazar Cumhuriyetleri arasında Ticaret (Milyon Euro)

Ülke	1999		2001		2003	
	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat
Azerbaycan	500	300	1.300	400	1.300	800
Türkmenistan	300	200	200	300	300	400
Kazakistan	1.900	1.100	3.300	1.800	3.700	2.100

Kaynak: Avrupa Komisyonu Dış İlişkiler Departmanı

2.2. Hazar Bölgesinde Avrupa Birliği

AB'nin bölge ülkeleriyle işbirliği hedefleri Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmasına (Partnership and Cooperation Agreements - PCAs) dayanmaktadır.³ Azerbaycan ayrıca Avrupa Konseyi'nin bir üyesidir. AB'nin bütün bu anlaşmalarda ulaşmak istediği gaye bu ülkelerle siyasi ve ekonomik ilişkileri geliştirmek ve yeniden yapılanma süreçlerini desteklemektir. AB kısa sürede bölgeye yönelik tutarlı bir siyaset izleyerek bölgesel bağlar kurdu. AB'nin bu siyasi çizgisi bu komşu bölgeye yönelik Birliğe girme veya girmeme kriterlerinin ötesine varan yeni stratejik düşünce tarzını örneklemiştir. İleriki paragraflarda AB'nin girişimleri, programları, ilgileri, siyasaları ve yaklaşımları ele alınacaktır. Bölgede demokratikleşme sürecinin pürüzsüz işlemesi, hukukun üstünlüğü, aktif ve potansiyel tehlikelere engel olmak, enerji güvenliğini sağlamak AB'nin bölgedeki temel çıkarlarından biridir. Bu konulardan her biri AB'nin bölgede oynayacağı rollerden birine işaret etmektedir.

2007'den sonra AB'nin sınırları Karadeniz ve Hazar kıyılarına ulaşacak. Yeni sınırlar komşu bölgelerden kaynaklanabilecek potansiyel ve mevcut tehditlere karşı Avrupa'nın yeni bir stratejik düşünce tarzı benimsemesini gerektirecektir. Dov Lynch'in de dediği gibi "Komisyon'un 'daha geniş Avrupa' ile AB'nin ciddi çıkarlarının söz konusu bir bölgede üye olmalarının beklenmediği devletlere karşı siyasetler geliştirme çabasının bir ürünüdür."⁴ AB'ye ait ortak bir dış politika teşkil edilmesi düşüncesi bir parça bundan kaynaklanmaktadır. AB Birliğe alınma veya alınmama kriterlerinin ötesine varan, uzak ve yakın bütün komşu bölgelerde AB çıkarlarını takip eden dış politika çizgisiyle etkin bir uluslararası aktör olma yönündedir. 2003'te başlayan Irak krizi komşu bölgelerde demokrasi, güvenlik ve iyi yönetimi teşvik eden bir güvenlik stratejisinin geliştirilmesi için itici bir güç oluşturmaktadır.

Avrupa Birliği 1991'den bu yana eski Sovyet Cumhuriyetlerine ve 1994'ten bu yana da Moğolistan'a TACIS (Technical Assistance for the Commonwealth of Independent States - Bağımsız Devletler Topluluğuna Teknik Destek) adıyla anılan programla bölgesel yardımlarını yaygınlaştırmaktadır. Bu yardım programları teknik destek, gıda, krediler, düşük fiyatlı tarım ürünleri ve ilaçları kapsamaktadır. TACIS programının ana gayesi bu ülkelerde demokrasi kültürünü güçlendirmek ve piyasa ekonomisine geçiş sürecinde bölge ülkelerine destek olmaktadır. TACIS, uygulamalarını öncelikli olarak kamu hizmetlerinin yeniden yapılandırılması; tarım, ulaşım, altyapı, enerji ve iletişim alanlarında özel sektörün desteklenmesi; nükleer enerji, çevre ve eğitim sahalarında reformlar yapılması yönünde şekillendirmelidir. Bu hususlarda çok yol kat edilmiş, özellikle çağdaş demokrasi ve market ekonomileri için vazgeçilmez olan istatistiksel verilerin toplanmasında büyük ilerleme kaydedilmiştir. 1991'den

bu yana Türkmenistan'daki ulusal programlara TACIS bünyesinde 42 milyon _ para harcanmıştır. Bu harcamalar özellikle gıda, girişimlerin yeniden yapılandırılması ve insan kaynakları alanlarında gerçekleşmiştir.⁵ (Bakınız Tablo 3)

Tablo 3. Ülkelere göre TACIS Taksimleri, 1991-9 ve 2002-3.

Ülke	Kümülatif 1991-9	2000
Azerbaycan	58,5	7
Kazakistan	119,6	10 (2001)
Türmenistan	42,3	0

Kaynak: Avrupa Komisyonu Dış İlişkiler Departmanı Tanıtım (ülke bazında) ve Strateji Yazısı 2002-2006 ve Orta Asya için Gösterge Programı (Brüksel: Avrupa Komisyonu, 2002).

Avrupa ekonomilerinin ithal petrol ve doğal gaz olan ihtiyaçları gittikçe artıyor.⁶ Avrupa'ya diğer bölgelere nispeten yakın bir yerde rezerv yönüyle zengin bir sahanın bulunması AB'nin enerji ihtiyacını karşılamak için büyük bir fırsattır. Bu yeni saha AB'nin enerji transfer yollarını çeşitlendirmesine ve AB'ye Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın belirsizliklerinden kurtulma fırsatı verecektir.⁷ Enerji Belgesi (Green Paper)'da da belirtildiği gibi "Rusya ve Hazar denizindeki enerji sahaları Avrupa Birliği için son derece önemlidir."⁸ AB'nin teknik bilgi dokümanları Hazar Denizi'nin 25 milyar varil civarında petrol rezervine sahip olduğuna işaret etmektedir. İyimser tahminler bu miktarı 200 milyar varile kadar çıkarmaktadır, ki bu da Ortadoğu rezervlerinin dörtte birine denktir.⁹ Ayrıca 2020'de daha da genişlemesi beklenen AB'nin doğalgaz tüketiminin yüzde yirmisini Hazar havzasından ve Ortadoğu'dan karşılayacağı tahmin edilmektedir.¹⁰ Yeni petrol ve doğal gaz boru hatlarının inşası Hazar Denizi ve Güney Akdeniz'deki enerji kaynaklarının Avrupa'ya ulaştırılmasını daha da kolaylaştıracaktır. Nihai olarak enerji arzı coğrafyalarının çeşitlendirilmesi AB için enerji güvenliğini artıracaktır.

Avrupa komisyonu Avrupa genelinde boru hatlarının inşasını teşvik etmektedir. Bu bağlamda Komisyon trans-Avrupa enerji hatlarının (TENs) kurulmasını desteklemektedir. AB sekiz eski Sovyet cumhuriyetinin Avrupa'yla bağlantısını sağlamak için Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaşım Koridoru'nu (Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia (TRACECA)) faaliyete geçirdi. Bu gibi altyapı projeleri petrol ve doğal gaz rezervlerinin 'toprak üstünde' taşınma risklerini konu alan tartışmaların gündemi içinde yer almaktadır. Çok taraflı enerji nakliye projelerine yeterli finansman sağlanmasında TRACECA etkili olmuştur. 2001'den bu yana TRACECA bünyesinde 39 teknik destek projesi ve alt yapı iyileştirme çalışmaları için 14 yatırım projesi finanse edilmiştir. Bütün bu projelerin toplam maliyeti 110 milyon _ civarındadır.¹¹ AB destekli diğer bir proje

olan INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe (Avrupa'ya Devletler Arası Petrol ve Doğalgaz Nakliyesi)) TACIS kapsamında yer alan ülkelerin altyapı fonlarından yararlanmasını sağlamaktadır. INOGATE Hazar bölgesiyle Avrupa arasında hidrokarbon yollarının geliştirilmesi işini geniş tabanlı bir ortaklık kurmuştur. Ayrıca INOGATE Türkiye-Yunanistan arası bir doğal gaz boru hattı planının öncü çalışmasını hazırlamıştır.¹²

AB komisyonu hidrokarbon rezervlerinin değişik yollardan nakliyesi sırasında doğabilecek çevresel tehlikelere karşı AB'nin çevrenin korunmasıyla ilgili normlarına uygun önlemler almaktadır.¹³ Komisyon ayrıca insan haklarıyla ilgili konularda oldukça duyarlı olup, temsilciler aracılığıyla AB normlarının bu bölgede de uygulanmasını telkin etmektedir.¹⁴

Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından, eski Sovyet cumhuriyetleri Ocak 1992'de dış işleri düzeyinde AGİK zirvesinde bir araya gelerek Sovyetler Birliğinin meşru varisleri statüsünü kazandılar. Bu toplantının ardından Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan AGİK'e tam üye oldu. Bu üç ülkeyle birlikte diğerleri de Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankasına (EBRD) girdiler. AB'nin Hazar ülkelerine yaptığı finansal yardım Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4 Ülke Bazında Toplam AB Yardımı, 1991-2001.

Ülke	Miktar (Milyon Euro)
Azerbaycan	333,9
Kazakistan	116,9
Türkmenistan	44

Kaynak: Avrupa Komisyonu Dış İlişkiler Departmanı

Ayrıca AGİT bölge ülkelerinde demokratik seçim altyapısının kurulmasına yardım etmekte ve seçimleri uluslararası standartlara uygunluk yönüyle gözlemlemektedir. Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu (Office on Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR)) bölgedeki seçimler hakkında raporlar yayımlamaktadır.¹⁵ AGİT ayrıca yasal öneriler sunarak ve hakim, savcı, polis ve hapisane görevlilerinin eğitimlerine destek sağlayarak bu coğrafyalarda hukukun üstünlüğünü egemen kılmaya çalışmaktadır.¹⁶

3. HAZAR BÖLGESİNİN JEO-POLİTİĞİ

Hazar devletleri sahip oldukları petrol ve doğalgaz rezervleri sayesinde Batı medyasının önemli ilgi odaklarından biri haline geldi. Petrol sahaları, boru hatları, çeşitli bölgesel etnik kargaşa senaryolarıyla ilgili raporlar haber programlarında çok sık yer buluyor. Okuyucular yayımlanan makaleler yoluyla keşfedilen yeni rezervler, kurulan yeni konsorsiyumlarda şirketin aldığı pay oranları ve boru hatlarının ne gibi sonuçlar doğuracağı hakkında bilgi ediniyor. Hazar petrolleriyle ilgili spekülasyonlar 2. Dünya Savaşından sonra Ortadoğu petrollerinin paylaşılması konusunda çıkan mücadeleleri andırıyor.

Soğuk savaşın en baskın olduğu yıllarda Ortadoğu hükümetleri petrol işletmelerini tek tek millileştirerek ve art arda iki ambargo uygulayarak Batı ekonomilerine ciddi bir darbe vurdular. Hazar bölgesi Rusya'nın kontrolünden çıktığında bu bölgenin Ortadoğu ve Rusya'dan sonra dünyanın en önemli üçüncü enerji havzası olması bekleniyordu. Batılı devletler Hazar enerji havzasının Rusya tekelinden kurtulmasını ilk etapta enerji kaynaklarını çeşitlendirmelerine olanak sağlayacak tarihi bir fırsat olarak gördüler. Ancak Hazar petrolleriyle ilgili bir çok sorunu çözümede başarı sağlayamamaları gösterdi ki bu bölge Ortadoğu ve Avrasya coğrafyasında meydana gelen siyasi değişkenlerden hiç de bağımsız değil. Aşağıdaki alt bölümlerde bölgedeki iç ve dış aktörlerin motivasyonlarını ve siyasetlerini açıklayan bir çerçeve içinde bölgenin karmaşık jeo-politik durumunu ele alacağız.

3.1.HAZARLA İLGİLİ ANLAŞMAZLIKLAR

3.1.1. Azerbaycan'ın Petrol Çıkması

Hazar Denizi enerji kaynaklarının çıkarılıp işletilmesinin yasal statüsü üzerine çıkan tartışmalara taraf olan ülkelerinin farkında oldukları gerçek Hazar'ın mineral kaynaklarından elde edilecek gelirler ekonomik kalkınmalarına büyük katkı sağlayacağıdır. Bu kaynakların faaliyete geçirilmesi konusunda en fazla fayda veya zarar görecektir ülke coğrafi alan olarak küçük ve ekonomik olarak fazla gelişmemiş olan Azerbaycan'dır.

Azeri hükümeti Hazar'dan elde edilecek gelirlerin durgunluk içinde olan ekonomilerini canlandıracağını ve Ermenistan'la arasında 1990'lı yıllarda başlayan Nagorno-Karabağ uluslar arası sorununda ülkeye güç kazandıracağını öngörmektedir. Azerbaycan aynı zamanda sahip olduğu enerji rezervlerinin ülkenin stratejik önemini artıracığını ve netice olarak ABD ve AB ülkelerinin de içinde bulunduğu petrol ithalatında bulunan güçlü ülkeler karşısında pazarlık gücünün artmasına yol açacağını ummaktadır.

Azerbaycan Hazar devletleri arasında genişletilmiş Ortadoğu düşüncesine jeo-politik anlamda

destek vermeye en fazla meyil veren ülkedir. Baku komşu bölgelerle arasındaki ilişkilerde Batı ittifakının bir parçası olarak hareket etmek istiyor. Ayrıca Baku bölgede Rusya egemenliğine karşı kurulan Gürcistan, Özbekistan, Ukrayna ve Moldova'nın da içinde bulunduğu bölgesel bir ittifak hareketine katıldı. Hükümet diğer taraftan küresel güçleri petrol kaynaklarının işletilmesiyle ilgili projelere yatırım yapma yönünde davet etmeye devam etmektedir. Azerbaycan bütün bu siyasetlerle kendisine karşı kurulan Rusya-Ermenistan-İran ittifakının kendi aleyhindeki çabalarına engel olmaya ve Ermenistan tarafından işgal edilmiş topraklarını geri almaya çalışmaktadır. Azerbaycan'ın bakış açısından en ideal dış politika, global güçlerin topraklarının yüzde yirmisini işgal altında tutan Ermenistan'a baskı yapmasını sağlamak ve topraklarını geri almaya çalışmaktır.

Azerbaycan halkı Nagorno-Karabağ bölgesinin Ermenistan tarafından işgal edilmiş olmasına üzüntüyle bakmakta, ancak sahip oldukları enerji rezervlerini göz önünde bulundurarak gelecek için umut beslemektedir. Azerbaycan hükümeti azimle bu beklentilere cevap verme durumundadır. Hükümet, Azerbaycan Cumhuriyeti Petrol Ofisi SOCAR yoluyla (State Oil Company of the Azerbaijan Republic) bağımsızlığının ilk yıllarından bu yana petrol şirketleriyle görüşmeler sürdürüyor. 1994'te "Yüzyılın Sözleşmesi" adıyla bilinen 8 milyar dolarlık büyük bir konsorsiyuma imza atıldı.

Resmi ismi "Hazar Denzinin Azerbaycan Bölümünde Yer Alan Azeri ve Çırag Sahasının Deniz-dibi Kaynaklarının Geliştirilmesi ve Ortak Üretimiyle İlgili Anlaşma" olan bu anlaşma gereğince Uluslararası Azerbaycan İşletme Şirketi (AIOC) adında bir işletmenin kurulmasına karar verilmiş ve bu yolla Azerbaycan'ın egemenlik hakkı iddia ettiği, dünyanın büyük petrol rezervlerinden birinin işletilmesi amaçlanmıştır. AIOC hisseleri şu an SOCAR ve yabancı şirketler arasında paylaşılmış durumdadır. SOCAR ilk başta yüzde 20'lik bir hisseye sahipti, ancak gerekli yatırım olanaklarına sahip olmaması nedeniyle SOCAR bu hissenin yüzde 5'inin Türk Petrol Ofisi'ne, yüzde 5'inin de Exxon'a sattı. Azerbaycan uluslar arası şirketlerle "Yüzyılın Sözleşmesi" dışında bir çok konsorsiyum daha gerçekleştirdi.

3.2.1 Kazakistan, Türkmenistan ve Jeo-politik Hesaplar

Türkmenistan dış siyasetinin temel taşı dış ticaret ilişkilerini geliştirmek için hazırlanan "Açık Kapılar Siyaseti"dir. Türkmenistan dışardan gelecek yatırımları desteklemek amacıyla gümrüksüz giriş izni vererek ve dış politikasını şekillendiren kültürel, dini, etnik vb gibi faktörleri ortadan kaldırarak bir kısım yasal düzeneklerinde değişiklik yoluna gitti. Türkmenistan dış siyasetinde tarafsızlık politikasına bürünmüş ve iç siyasetinde de on yıllık bir istikrar projesi uygulamaya koyulmuş durumda.

Türkmen liderler ülkelerinin çok kritik bir bölgede yer aldığının farkındalar. Türkmen doğal gazı ve petrolü global ve bölgesel çıkar çevrelerinin ilgisini çekmekte ve bu aktörler etki alanlarını genişletmeye çalışmaktadır. Türkmenistan'ın zayıf olduğu bazı noktalar var: Nüfusun az olması, askeri güç yetersizliği ve endüstriyel altyapı eksikliği bunların başlıcalarıdır. Türkmen liderliği işte bu dış güçler ve iç zayıflıklar nedeniyle tarafsızlık siyasetine bürünmüştür. Türkmenistan'ın Tarafsızlar Hareketi'ne dahil olmasının ardından BM Genel Kurulu 27 Aralık 1995'te Türkmenistan'ın sürekli tarafsızlığına ilişkin bir karar aldı.

Türkmenistan'ın uluslar arası tarafsızlığı NATO'nun Barış için Ortaklık projesine katılımına engel teşkil etmiyor. Bu projeye katılan ilk Orta Asya devleti olan Türkmenistan bu işbirliğinin tarafsızlık siyasetiyle çelişki içinde olmadığını, çünkü programın diğer ülkelerin güvenliğine saygı temeline dayandığını ve bölgesel sorunları çözmeyi amaçladığını duyurmuştu. NATO yetkilileri Türkmenistan'ın İsveç ve Avusturya gibi diğer tarafsız ülkelerle benzer konumda olduğunu kaydetmiştir

Türkmenistan'ın askeri işbirliği sadece NATO ile sınırlı kalmıyor: Ülke Rusya'yla ikili anlaşmalar imzaladı ve Türkiye, Pakistan ve Ukrayna'ya eğitim için askeri personel gönderiyor. Türkmenistan sınırların ortak korunması amacıyla Rusya'yla özel bir ilişki sürdürüyor. Ancak Tacikistan ve Afgan savaşlarında Türkmenistan'ın tarafsız davranması bu siyaseti için örnek bir uygulama oldu. Bu krizlerin birinde muhalif komşu güçler Aşkabat'ta bir araya gelerek barış görüşmelerinde bulundu. Türkmenistan bu nedenle bölgesel krizlerde arabuluculuk görevine uygun bir ülke haline geldi.

Kazakistan nüfusunun yüzde 45'ini Ruslar oluşturuyor. Kazak dış politikasında bu durum önemli bir etken. Kazakistan kapılarını Batılı yatırımcılara açmış olsa da Rus boru hatlarına nakliye için bağımlı haldedir. İki ülke arasında bundan başka ekonomik ve siyasi bağımlılıklar da mevcut. Rusya'ya bağımlılıktan kaynaklanan zorlukların üstesinden gelme mücadelesi, nükleer bir devlet olması ve enerji kaynaklarını dünya piyasalarına çıkarma yolları bulma ihtiyacı bölgesel güvenlik konusunda Kazakistan'ın temel sıkıntılarını teşkil etmektedir.

Kazakistan dış işleri bakanlığı kitle imha silahlarıyla ilgili gelişmeleri yakından izlemektedir. Eski bir nükleer silah ve uzay teknolojileri geliştirme merkezi olan Kazakistan bazı Ortadoğu ülkelerinin yakın ilgisini çeken büyük bir uzman kadrosuna sahiptir. Bu sahada çalışan Rus uzmanların çoğu Rusya'ya göç etti. Az bir kısmı ABD, Avrupa, Uzak Doğu ve petrol zengini Arap ülkelerinde iş buldu. Ancak SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya ve Kazakistan'dan haydut devletlere nükleer teknoloji transferi olasılığı Batılı devletleri hala endişelendiriyor. Kazak yönetimi İran'dan geçebilecek bir petrol boru hattı seçeneğini de göz ardı etmiş

değil. İran'ın iletişim ve nakliye yolları kısa vadede Kazak petrollerini dünya piyasalarına çıkarmak için avantajlı bir konumda. Kazak hükümeti ayrıca İran ilişkilerini boru hattı projelerini finanse etmesi amacıyla Amerika'ya karşı itici bir güç olarak kullanmaktadır.

3.1.3 İran: Pragmatik Radikal

Azerbaycan'ın petrol çıkarmasında en önemli oyuncularından biri durumunda olan İran Azerbaycan'ın dünyanın önde gelen petrol üreticilerinden biri olma çabasının önünde yer alan başlıca engeldir. İran Batılı şirketlerin Hazar bölgesinde yatırım yapma gayretlerine karşı düşmanca bir tavır sergiliyor. Örneğin İran'ın parlamento sözcüsü Ali Ekber Natık-Navri ABD'nin bölgeye girmesine engel olunması gerektiğini ifade etmişti. Çünkü ABD şirketlerinin bu bölgede etkin bir konuma gelmesi ABD hükümetinin "tarihi rüyası" olan bölgeyi kontrol altına alma girişiminin başlangıcı olacaktır. Natık-Navri ayrıca zamanın cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in "Amerikan emperyalizmine izin vererek tarihi bir hata yaptığını" ifade etmişti.¹⁷ Cumhurbaşkanı yardımcısı Mahmut Vaizi Ağustos 1997'de "Bazı devletler uluslar arası şirketlerle tek başına anlaşmalar imzalayarak bu hassa bölgede huzursuzluklara yol açıyor" demişti.¹⁸ Vaizi açıkça Azerbaycan'dan bahsetmemişti, ancak o günlerde Batılı şirketlerle anlaşma yapmaya son derece yatkın olan Azerbaycan'ın bu ifadelerin muhatabı olduğundan şüphe yoktu.

İran'dan gelen Batı'nın bölgeye girmesini onaylamamasıyla ilgili bu sert ifadelerle bakarak İran'ın Hazar siyasetinin ideolojik temellere dayandığı söylenebilir. 1979 devriminden gelen köktencilğe bağlı olarak ortaya çıkan Batı düşmanlığı bilinen bir şeydir. Fakat olayların sadece bu şekilde yorumlanması yanlıştır. İran'ın Hazar politikası çoğu zaman pragmatik bir seyir izlemiş ve ekonomik çıkarlara göre şekillendirilmiştir.

Batı ve Orta Asya arasında petrol girişimlerinde bulunulması fikri ilk olarak gündeme geldiğinde İran buna destek vermiş ve bu tür girişimlerde yer alma istediğini bildirmişti. Örneğin İran Yüzyılın Sözleşmesinde yüzde 5'lik bir hisse talep etmiş, fakat bu talep ABD'nin baskısı nedeniyle geri çevrilmişti. Bu baskının resmi gerekçesi ABD kanunlarına göre Amerikan şirketlerinin İran'la belli bir limitin üstünde ticaret yapmalarının yasak olmasıdır. Eğer İran şirketleri konsorsiyuma dahil edilseydi ABD şirketlerinin çekilmesi gerekcekti. Görüldüğü gibi İran'ın ortaklığın dışında kalması İran'dan değil Batı'dan kaynaklanmıştı. İran'ın da Batı merkezli petrol şirketlerinin Hazar'da yatırımlarda bulunmasına sert bir biçimde karşı çıkması özellikle bu gibi nedenlere dayanmaktadır.

İran'ın Hazar Denizi'nin statüsüyle ilgili yaklaşımı da pragmatik bir siyaset izlediğine işaret etmektedir. Tahran Hazar'ın göl olduğu konusunda Rusya'yla hemfikirdir. Eğer Hazar göl kabul edilir ve buna göre kaynaklar bütün kıyı devletlerin üye olduğu bir komisyon tarafından

işletilecek olursa, Tahran Hazar'ın deniz kabul edilmesi durumundan daha fazla kazanç elde edecektir.¹⁹ İran'ın Hazar'ın statüsü konusunda Rusya'yla aynı kampta yer alması diğer birçok konuda da Rusya'yla işbirliği yapma sonucunu getirmiştir. Örneğin bu iki ülke Azerbaycan'la Ermenistan arasındaki Nagorno-Karabağ sorununda Ermenistan yanlısı bir politika benimsemişlerdir. Bu açık siyasi çizgiye baktığımızda İran İslam Cumhuriyeti'nin Hazar konusunda ideolojiden çok faydacı bir tarzla hareket ettiği görülür. İki ülke arasında artan yakınlaşmanın diğer örnekleri Rusya'dan İran'a silah satışını içeren bir dizi anlaşma ve Afganistan'daki artık geçmişte kalan Taliban yönetimine karşı takındıkları ortak tavidir. Ancak unutulmaması gereken Rusya'nın enerji arzına dayalı dış ticareti Hazar havzasından soyutlanmasını engelleyecek bir pragmatizmi zaman zaman gündeme getirmektedir.

İran-Azerbaycan ilişkileri Rusya'nın tersine son yıllarda kötüleşme eğilimi göstermektedir. İran'ın Nagorno-Karabağ konusunda Ermenistan'ın yanında yer alması iki komşu ilişkilerinin kötüleşmesinin örneklerinden sadece biridir. İki ülke arasındaki gerginlik genellikle üç faktöre dayanıyor: İlk olarak Azerbaycan Hazar'ın statüsü konusunda Rusya ve İran'ın iddialarını kabul etmemektedir. İkincisi Azerbaycan AIOC bünyesinde Batılı şirketlerle yaptığı petrol anlaşmalarıyla İran'ı dışlıyor. Üçüncüsü İran Azerbaycan'ın petrolle zenginleşmesi sonucunda İran'ın kuzeyinde yaşayan ve nüfusun dörtte birini oluşturan Azeri nüfusun bağımsızlığına yönelik propaganda yapmasından endişelenmektedir. 2004'te iki ülke arasında üst düzey diplomatik ziyaretler gerçekleşti. Bunlardan birinde bizzat Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi Baku'yü ziyaret etti. Bu ziyaretlerde Hazar'ın resmi statüsü, petrol ve doğal gaz kaynaklarının paylaşımı gibi konular görüşüldü. İran Hazar için beş partili bir çözüm önermekte ve ikili veya üçlü girişimleri kabul etmemektedir.

3.1.4 Rusya: Hükümet Politikalarıyla Endüstriyel İmtiyazlar Arasında Uyumsuzluk

Eski süper güç Sovyetler Birliği'nin en büyük varisi olan Rusya son 15 yıl içinde bir çok tarihi kazancını kaybetme utancını yaşadı. Fakat Rusya son yıllarda ekonomik olarak toparlanma sürecine girerek bölgesel düzeyde de olsa eski etkili günlerine dönme düşüncesinde olduğunun sinyallerini veriyor.

Hazar kaynaklarının ortak bir paylaşım ile işletilmesi talebini savunmak ve bu fikre destek aramak için bölgesel ve uluslar arası platformda yasal gerekçeler sunan, ancak tatmin edici bir sonuç alamayan Rusya isteklerini Hazar ülkelerinin iç politikalarına doğrudan müdahale ederek gerçekleştirmeye çalışıyor. The Economist'e göre Rusya dönemin "Azerbaycan cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'i birkaç kere devirme girişiminde bulundu." Azerbaycan'ın Hazar'ın sınırsal paylaşımı konusundaki diretmesinin bunda etkili olduğu söyleniyor. Ayrıca

Rusya 1990'da kurulan Avrupa Konvansiyonel Güçler Anlaşması'nın ön gördüğü askeri limitleri Kafkasya sınırlarında uzun süredir aşmış durumdadır. Rusya bölgedeki güvenlik sıkıntılarının Sovyetler Birliği zamanınıninkinden daha fazla olduğunu iddia ederek bu durumu açıklamaya çalışıyor. Rusya bölgedeki askeri varlığını CFE tarafından belirlenen limitlerin üstüne çıkarma isteğinde olduğunu bildirmişti.

Son yıllarda Çeçenistan ve Nagorno-Karabağ'da meydana gelen gelişmeler Rusya'nın güvenlik kaygılarını haklı gösteriyormuş gibi olsa da Rusya durumu biraz abartmakta ve hatta bölgedeki askeri gücünü komşu devletleri ikna etmek için kullanmaya teşebbüs etmektedir. Moskova askeri müdahale seçeneğini gizleme ihtiyacı duymuyor. Rusya BM'ye gönderdiği belgede "Hazar'ın enerji kaynakları konusunda bölge ülkelerine karşı hukuku egemen kılmak, düzeni sağlamak ve tek taraflı girişimlerden kaynaklanan sorunları çözmek amacıyla gerektiği zaman gereken tedbirleri alma hakkına sahiptir" ifadesine yer vermişti.²⁰

Azerbaycan ve Ermenistan arasında devam eden Nagorno-Karabağ krizinde Ermenistan'ın yanında yer alan Rusya krizin belli aşamalarında Ermenistan'a yüklü miktarda karşılıksız yüksek teknoloji silah transferinde bulunmakla suçlanıyor. Rusya Savunma Bakanı Rodionov bu iddiaların gerçek olduğunu 1997'de kabul etmişti.²¹ Rusya bu tür metotları hiç şüphesiz Azerbaycan'ı yola getirmek amacıyla yapıyor.

Rusya'nın Azerbaycan'a uyguladığı diğer bir baskı da iki ülke arasındaki tek ticari sınır kapısının 1995'te kapatılmasıydı. Bu olay üzerine iki ülke arasındaki ticaret neredeyse sıfır noktasına geldi. Rusya'nın Azerbaycan'a karşı yürüttüğü saldırgan politika Rusya'nın Hazar'la ilgili çıkarlarını en yükseğe çıkarmayı amaçlıyor, ancak bu girişim uzun vadede beklenenin tersi bir sonuç verebilir. İki ülke arasındaki husumet böyle devam ederse Azerbaycan'ın petrol rezervlerinin işletilmesiyle ilgili konsorsiyumlarda Rusya muhtemelen dışarıda bırakılacak. Şu an itibarıyla Rusya'nın agresif politikaları Rus petrol şirketlerine Azerbaycan'da çok önemli bir anlaşmanın kaybedilmesine mal oldu bile. 1997'de Kepez petrol sahalarının işletilmesiyle ilgili uluslararası bir konsorsiyuma katılan LUKoil ve Rosneft Rusya hükümetinin baskıları sonucu konsorsiyumdan ayrılmak zorunda kalmıştı.

Rusya bu tür siyasi manevralarla Türkmenistan'ın Hazar'ı statüsü anlaşmazlığında kendi tarafına çekeceğini umuyordu. Ayrıca Rusya CPC'deki (Kazakistan'ın dev Tengiz petrol sahasından petrol ihracatı için boru hattı inşa etmekle sorumlu bir kuruluş) etkin konumu, diğer ülkelerin Kazak petrollerini kendi topraklarından geçirme planlarına engel teşkil etmektedir. Yapım maliyetinin üç milyar doları bulması beklenen BTC (Baku-Tiflis-Ceyhan)

boru hattının uzunluğu 1100 km olacak. Yeterli petrol akışını sağlamak için Kazak petrollerinin bir kısmının da bu hattan geçmesi BTC projesinin verimliliği açısından gerekli görülmektedir. Aksi halde bu pahalı boru hattı hem ABD hem de Türkiye için büyük baş ağrısı olacak. Moskova BTC boru hattına karşı çıkmakta ve buna alternatif olarak Novorosisk limanına uzanan yeni bir boru hattı inşa etmeye çalışmaktadır. Bu tavırda son dönemde Türk-Rus ortak trans-Anadolu hatlarının gündeme gelmesi ile kısmi bir yumuşama gözlenmektedir. Öte yandan, ideolojik-bürokratik tavır ile serbest piyasanın pragmatik tavrı bu konuda çatışmaya devam etmektedir. Resmi ağızlardan karşı çıkılan BTC boru hattından Novorosisk-Baku hattı bağlantısı ile Rus petrolünün taşınması petrol şirketlerinin gündemindedir.

Rusya'nın agresif politikalar izlemesi Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'la sorunların yaşanması yanında bölgedeki diğer ülkelerin de yabancılaştırılmasına neden olmaktadır. Orta Asya ve Trans-Kafkasya'nın bağımsızlığını yeni kazanan devletleriyle Rusya arasında iyi niyet ve karşılıklı destek hissedilmeden bu ülkeler ekonomilerinde Rus yatırımlarını desteklemeye istekli görünmüyor. Hatta alternatif teknoloji ve yatırım seçeneklerinin var olması durumunda Rus yatırımcılara doğrudan engel bile olabilirler. Yeni kurulan bu cumhuriyetlerin tarihi ticaret partnerlerinden ayrılarak Güney'e ve Batı'ya doğru açılmaları pek muhtemeldir.

Rusya'nın özel petrol şirketleri Moskova'nın Hazar mücadelesi konusunda sert duruşundan rahatsızlık duyuyorlar. Kepez ihalesinden Rus hükümetinin baskıları sonucu ayrılan LUKoil'in yönetim kurulu bir sözcü aracılığıyla bu durumdan hiç hoşlanmadıklarını beyan etmişti.²² Rusya'nın petrol çıkarları konusunda sert tavır takınması güney sınırlarındaki yeni cumhuriyetlerin yabancılaştırılması riskini taşımaktadır. Yuri Federov bu durumun farkında olarak "petro-halkalar yeni bağımsızlığını kazanan devletlerin milli değerlerine saygı duymalı, aynı zamanda bu devletler Rusya'nın sahip olduğu bilimsel, teknolojik ve insan potansiyellerini en üst düzeyde kullanma çabası içinde olmalı" demişti.²³ Ulusal otonomiye saygı karşılığında ekonomik ilişkilerin hükümetler tarafından kolaylaştırılması düşüncesi Kremlin tarafından pek desteklenmiyor. Bunun sonucunda kaybetme riski ile karşı karşıya olan Rusya özel sektörü bu durumu dikkatle izliyor. 21. Yüzyılın dünyasında yönetimlerin dinamik özel sektörlerin dönemin gerekleri ile uyum içindeki taleplerine direnme şansı azalmıştır.

3.2 DIŞ MÜDAHALELER

3.2.1 ABD'nin Hazar Politikası

ABD'nin bu bölgeyle ilgili politikaları arasında şunlar yer alıyor: ABD şirketlerinin işletim anlaşmalarına göre yaptıkları yatırımları güvence altına almak, istikrarı artırmak,

demokratikleşme sürecini hızlandırmak, piyasa ekonomisini bölgeye tanıtmak ve uyumlu işlemlerini sağlamak, ticari faaliyetleri artırmak, Kitle İmha Silahlarıyla ilgili çıkabilecek sorunlara engel olmak ve insan hakları standartlarını yükseltmek. Rusya ve İran'ın bölgesel etkilerini kısıtlamaksa diğer önemli bir politika.

ABD'nin Orta Asya'yla ilgili ana kaygılarından biri Kazakistan'da konuşlanan kitle imha silahlarının taşınması ve bölgede nükleer silah üretimiyle ilgili faaliyetlerin kontrol altına alınmasıdır. Kazakistan içinde SSCB'den kalma nükleer silahlara sahip çıkılmasını ve ülkenin nükleer bir güç olarak kalmasını isteyen gruplar var. Nisan 1995'e kadar 1040 SS-18 füze başlığı Rusya'ya transfer edildi. Silahların Rusya'ya güvenli bir şekilde nakliyesi karşılığında ABD Kazakistan'a yaptığı yardımlarda iyileştirmeye gitti. Amerika'nın güvenlik kaygıları sadece bu silahlarla sınırlı değil. Nükleer araştırmalar ve komşu Özbekistan'da nükleer güç istasyonlarının inşası da ABD'yi düşündürüyor. ABD nükleer silahların radikal nitelikli üçüncü dünya ülkelerine veya terörist gruplara satılmasından büyük endişe duymaktadır.²⁴

Amerika'nın diğer bir güvenlik endişesi de radikal İslami hareketlerin Orta Asya'da yayılması olasılığıdır. İran İslam Cumhuriyeti nükleer silahların ve radikal İslam'ın yayılması tehlikelerinin kesiştiği bir noktada yer almaktadır. Amerika'nın en önemli güvenlik gayelerinden birisi İran'ı çevrelemek ve İran'ın rejimini bölgeye ihraç etmesine engel olmaktır. İran'ın bölgedeki Şii gruplar yanı sıra diğer topluluklarla da iyi ilişkiler kurma çabası da ABD'nin dikkatini çekiyor. İran ve Rusya arasında kararlaştırılan İran'da bir nükleer santral inşası anlaşması ABD'nin kaygılarını daha da artırıyor. Diğer taraftan ABD'nin Orta Asya ve Kafkaslar'daki askeri varlığı Avrupa ve Asya'nın önde gelen güçlerinden Fransa, Almanya, Rusya ve Çin gibi devletlerin endişelenmesine yol açıyor. Bu devletler ABD'nin bu bölgeyle ilgili gelecekteki olası politikalarından derin endişe duymakta. ABD başkanı Bush'un bölgeye çok sayıda asker göndermeyi planladıklarını açıklaması Azerbaycan'a hızlı müdahale güçlerinin yerleştirilmesine ilişkin spekülasyonlara yol açtı.

3.2.2 Türkiye Faktörü

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Orta Asya ve Kafkaslar'da bir çok yeni devletin kurulması Türk dış politikasında radikal dönüşümlere yol açtı. Türkiye bölgeye siyasi ve ekonomik yollardan yayılma yolları aramaya başladı. Türkiye'nin bu girişimlerdeki temel motivasyonu parlamenter demokrasiyle yönetilen, serbest piyasa ekonomisine sahip, Müslüman bir toplum içinde seküler bir yapı arz eden Türkiye tipi hükümetlerin ve toplumların bölgeye hakim olmasıdır. Türkiye ayrıca işbirliğinden doğabilecek karşılıklı çıkarlardan yararlanmak istemektedir. Son derece önemli enerji kaynaklarına kesintisiz bağlantı, karlı

nakliye gelirleri, diplomatik ve stratejik bir önem kazanma Türkiye'nin elde edebileceği başlıca çıkarlar arasında. Yeni cumhuriyetler içinse yatırım ve teknolojik uzmanlık çekme, kaynaklarını güvenli yollardan dünya piyasalarına çıkarma gibi fırsatlar söz konusu.

Yeni kurulan devletler arasında Türkiye'nin en fazla dikkatini çekenler Türkçe konuşan ve Hazar'a komşu olan Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan devletleridir. Bu ilginin kaynağı yalnızca dil, din, etnik yapı, ve kültürel yakınlık değil. Hazar devletlerinin sahip olduğu büyük petrol ve doğal gaz rezervleri belki de bu ilginin en önemli sebebi.

Türkiye için petrolün neden bu kadar önemli olduğunu tahmin etmek güç değil. Türkiye şu anki ekonomik kalkınma çizgisini sürdürebilmek için önümüzdeki yıllarda yüksek miktarlarda ham petrol ihraç etmek zorunda. 2010 yılına kadar yılda 22 milyon varil petrol satın alması bekleniyor. Fakat eski cumhurbaşkanının son zamanlarda söylediği gibi "Türkiye bölgenin zengin petrol ve doğal gaz rezervlerini sadece bir enerji kaynağı olarak değil, aynı zamanda bir istikrar unsuru olarak görmektedir. Avrupa topluluğunun kömür ve çeliği Avrupa'da istikrarın kaynağı haline getirdiği gibi biz de petrol ve doğal gazın aynı işleve sahip olabileceğini düşünüyoruz."²⁵ Türkiye farkında olduğu gerçek bölgesel ticaret ve yatırım ağları kurmak iyi ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunacak ve bir işbirliği atmosferi tesis edecektir. Bu yolla bölgede çok sık görülen etnik, dini ve siyasi kökenli sorunların önüne daha kolay geçilebilecektir.

Türkiye'nin bakış açısından 1990'lı yıllarda ülkenin uzun süredir müttefiki olan ABD Rusya ve İran'ın emellerine karşı Türkiye'nin çıkarlarını savunarak bölgede çok yapıcı bir rol oynama potansiyeline sahipti. ABD'nin bu çabalarının başarısı Türkiye'nin çıkarlarını savunurken Rusya'da milliyetçi akımların güç kazanmamasına ve Türkiye'nin bölgesel petrol politikasında anahtar konumda olan Azerbaycan'ın istikrar ve zenginliğinin sağlanmasına bağlıdır. Irak savaşı sonrasında Ankara bölgedeki duruma daha fazla dikkat etmeye başladı. Bu bölgede ABD uzun süredir Türkiye'nin stratejik partneri olmasına rağmen Türkiye ABD'nin bölgedeki tek taraflı politikalarından rahatsızlık duymakta ve bölgedeki diğer ülkelerle ilişkilerini geliştirmek istemektedir. Rusya ve İran'la iyi ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda bu çabanın bir derece başarı kazandığı söylenebilir.

Hazar petrol rezervlerinin geliştirilmesi ve Avrupa'ya ve dünyanın diğer bölgelerine petrol sevkiyatının sağlanması için yeni yöntemlerin geliştirilmesini gerektirmektedir. Azerbaycan ve konsorsiyumlarda yer alan şirketler için en ideal rotayı belirleyen faktörler maliyet, mevcut finansman ve güvenlidir. Ancak daha ziyade iş dünyasını ilgilendiren bu türden faktörler yöntemi belirlemede tek başına yeterli olmayacağına benziyor. Petrolün içinden geçtiği

ülkelerin ekonomik, siyasi ve çevre koşulları bu gibi faktörleri ikinci plana atacaktır.

AIOC konsorsiyumu petrol siyasetini şekillendiren kompleks faktörlerin farkına varmadan önce petrol mevcut bir boru hattıyla Rusya'nın Novorosisk limanı, Boğazlar ve Akdeniz yoluyla dünya piyasalarına çıkarmaya karar vermişti. Bu rota ihtiva ettiği çevresel tehlikeler nedeniyle ilk olarak Türkiye'nin muhalefetiyle karşılaştı.

Bu nedenle diğer rotalar Baku-Tiflis-Ceyhan ve Rusya'nın içinden geçecek boru hatlarıdır. Türkiye ve Rusya uluslar arası platformlarda her zaman kendi sınırlarından geçecek olan hatların en ideali olduğunu iddia etmektedir. BTC'nin daha ideal olduğunu ileri süren Ankara bu hattın Boğazlar'ı daha güvenli hale getirdiğini ve trans-Anadolu hattından daha az masraflı olduğunu savunmaktadır. Aynı zamanda bu hat Hazar petrollerinden Türkiye'nin payına düşecek gelirleri de en yükseğe çıkarmaktadır. Çok uluslu şirketler ve ilgili hükümetler uzun görüşmeler ve tartışmalar sonucunda Azeri petrollerinin dünya piyasalarına BTC yoluyla taşınmasında karar kıldı. Boru hattının inşası hala sürüyor.

3.2.3. 11 Eylül ve Uluslar arası Terör

11 Eylül 2001 tarihinde meydana gelen terör saldırılarıyla tarihte ilk defa Batı'nın önde gelen güçlerinden birisi Üçüncü Dünya kaynaklı bir muhalifi tarafından böyle büyük ölçekli bir saldırıyla vuruldu. Bu saldırı bu gibi bir saldırıları düzenlemesi beklenen geleneksel düşmanların bilinen yöntemlere başvurarak uyguladığı bir saldırı değildi. Eylül saldırıları hemen hemen bir devlet tanımına uyan uluslar arası bir terör örgütünden geldi. Mevcut durumda düşmanın başvuracağı yöntemler kestirilemiyor ve düşmanı caydırıcı politikalarla ikna etmek de mümkün olacağı benzemiyor. Bu nedenle 11 Eylül olayları dünya siyaseti konusundaki kavramsal anlayışımızı değiştireceğe benziyor. Dünya siyasetinin değişen doğasını anlayabilmek için yeni analitik metotlar bulmalıyız.

11 Eylül sonrası uluslar arası sistem dünya coğrafyasını savaş bölgesi ve barış bölgesi olarak ikiye bölmüşe benziyor.²⁶ Savaş bölgesinde uluslar arası terör yer almakta ve terör post-modern bir aktör olarak barış bölgesine saldırı düzenleme gayesiyle varlığını sürdürmektedir. Fakat bu ikiye ayrılmış dünya siyaseti algılaması ABD'nin yürütmekte olduğu siyaset nedeniyle önemini kaybetmektedir. Barış kampının üyeleri genel olarak Batı demokrasileri ve liberal batı prensipleri doğrultusunda gelişim sürdürmek isteyen diğer bazı ülkeler. Barış kampını bir arada tutan barış bölgesinin iç dinamikleri değil savaş bölgesinden gelen tehlike sinyalleridir. Savaş kampının operasyonel planlarında ve bilinç altlarında bulunan en başta gelen hedefleri Batılı ülkeler ve onlarla işbirliği yapan diğer devletler. Hazar'ın bu iki bölge arasında yer alması

ve Afganistan ve Ortadoğu'ya coğrafi olarak yakın bir konumda yer alması bölge güvenliği için tehlike arz etmektedir.

Uluslararası terör merkezlerinin tespit edilmesi bu gün neredeyse imkansız ve caydırılmaları da çok zor. El-Kaide gibi organizasyonlar ve onların destekçileri dünyanın her tarafında tehdit saçmakta. Sanal bir devlet yeterliliğinde olan bu organizasyonlar dünyanın dört bir yanında yerel bağlantılar kurmuşlar. Katı bir hiyerarşik yapının olmayışı uzak birimlerin merkezden habersiz eylemler gerçekleştirmesi sonucunu getiriyor.²⁷ Örgütün bazı üyeleri sadece internet veya video kasetler aracılığıyla mesaj almakta, bu da fiziksel bütünlükten yoksun bir örgüt meydana getirmektedir. Bazı analizciler El-Kaide'nin dünyanın değişik yerlerinde fiziksel olarak hiç tanımadığı ve başka şartlar altında da bir araya getirilmesi mümkün olmayan bağlantılarının olduğunu ileri sürmektedir.

Uluslararası terör örgütlerinin global bir vizyonu olsa da şu an itibarıyla, El-Kaide örneğinde de görüldüğü gibi, Müslüman ülkeler hedef alınmakta. El-Kaide sık sık Müslüman ülkelerdeki yabancı etmenleri temizleme niyetini vurguluyor. Örgüt bütün dünya genelinde üyelerine ve sempatizanlarına Müslümanların maruz kaldıkları haksızlıkların intikamını almak için Batı'ya karşı topyekün savaş açılmasını vaaz etmektedir. Bu amaçları Batı'yla işbirliği içinde olan hedeflere düzenlenen saldırılarla bir derece gerçekleştirildi.

11 Eylül saldırıları hem dünya sisteminde hem de bölgesel sistemlerde bir deprem etkisi yarattı. ABD'nin dünya genelinde uluslararası teröre karşı savaş başlatması Avrasya bölgesinde baskın bir siyaset izlenmesi sonucunu getirdi. Kuzey Afrika'dan Endonezya'ya kadar bir çok yerde artan terör saldırılarıyla karşılaşılıyor. ABD'nin Afganistan'ı ve Irak'ı işgali terörün nedenlerini ortadan kaldıramadığı gibi bu bölgeleri bir kaos ortamına çevirerek terör örgütleri için daha uygun bir ortam hazırladı. Son zamanlarda daha önce hiç karşılaşmadığımız yeni tür bir uluslararası terör türüyle karşı karşıyayız. Buna rağmen teröre karşı savaş geleneksel yöntemlerle sürdürülüyor. ABD'nin kendisini Roma İmparatorluğu gibi görerek uluslararası terör ve Irak savaşlarında uyguladığı cezalandırıcı emperyalist taktikler işe yaramaktan çok uzak. ABD'nin başvurmuş olduğu yöntemler daha fazla terör eylemlerinin gerçekleştirilmesine neden oluyor. Bunun sonucunda ortaya çıkan terör sadece ABD'yi değil Hazar'ın da içinde bulunduğu dünyanın bir çok bölgesini de tehdit ediyor. Ayrıca Hooman Peimani'nin de belirttiği gibi "Afganistan'da ve oraya yakın olan Kırgızistan ve Özbekistan gibi oraya yakın bölgelerde ABD'nin askeri güç buldurması Çin, İran ve Rusya gibi bölge ülkelerinde kaygılara yol açıyor."²⁸ 2004'te Osetya'da gerçekleşen El-Kaide bağlantılı Çeçen terörü uluslararası terörün bu bölgede de taban ve destek bulduğunu gösteriyor.

4. SONUÇLAR

Daha önce de ifade edildiği gibi ABD'nin mahalli çıkarlarının peşine düşerek uygulamaya geçirdiği jeo-politik siyasalar çifte standart imajı uyandırmakta ve bu jeo-politik oyunda yer alan diğer aktörleri hiç dikkate almadığını göstermektedir. AB ise tam tersine gelişmekte olan ülkelere karşı daha yumuşak ve medeni bir tavır benimsemiş durumdadır. Avrupa Birliği bu güne kadar Akdeniz ülkelerine ve gelişmekte olan bir çok ülkeye yönelik özgün politikalar uygulamayı başardı. Avrupa kıtası dünyanın geri kalanıyla uzun bir tarihi ilişkiye sahip. Bu ilişkiler süresince Avrupa'nın göstermiş olduğu tarihi-kurumsal derinlik, Avrupa'yı ABD tarzı politikalardan farklılaştırmaktadır. Ayrıca AB, ABD'nin tersine Hazar bölgesinde kutuplaşmalardan kaynaklanan gerginlikleri hafifletebilecek kurumsal ve sivil toplum mekanizmalara sahip. AB'nin jeo-politik bir vizyona sahip olmadığı çokça söylene de, 'başka'larını da jeo-politik anlayışa dahil eden yeni bir yaklaşım Hazar bölgesinin sorunlarına yönelik alternatif siyasi çözüm yolları üretebilir.

AB'nin güvenlik konularına yaklaşımı ABD'ninki gibi güç odaklı değil ve Birleşmiş Milletler ile daha fazla uyum içindedir. ABD'nin uygulamış olduğu reel-politik ve güç dengesi siyasaları üçüncü dünya ülkelerinde baş gösteren krizlere ve diğer sorunlara karşı kayda değer sonuçlar vermedi. Güvenliği daha geniş bir çerçeve içinde ele alan ve krizler için alternatif uzlaşma ve arabuluculuk yolları sunan bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır. Hazar bölgesi göz önünde bulundurulduğunda, Hazar Denizi'nin resmi düzenlemeleri konusundaki belirsizlikler, etnik sorunlar, self-determinasyonla ulusal egemenlik hakları arasında yaşanan gerilimlerden kaynaklanan anlaşmazlıklar güç odaklı dar güvenlik çerçeveleri içinde çözüme kavuşturulamaz. Güvenliği daha geniş bir çerçeve içinde ele alan ve krizler için alternatif çözüm ve uzlaşma yolları öneren bir yaklaşım gerekmektedir. Bu bağlamda AB'nin yaklaşımı daha yapıcı ve bölgesel gerçekliklerle daha fazla uyum içindedir. Bu ülkelere karşı Avrupa'nın tavrı gayet olumlu. Bu bağlamda AB'nin yaklaşımı daha yapıcı ve bölgesel gerçekliklerle daha fazla uyum içindedir. Rusya Federasyonu ile Birlik arasında özel bir ilişki var ve AB İran'la da yapıcı bir diyalog içinde. Eğer bunlara bir de Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci eklenirse, AB'nin bölgede yeni bir güvenlik çerçevesiyle ortaya çıkması içten bile değil. Bu sonuç bölümünde Türkiye'nin bölgesel AB siyasalarında oynayabileceği rollere ve AB'nin Hazar bölgesinde baş vurabileceği alternatif bir vizyona değineceğim.

4.1. HAZAR BÖLGESİNDE KAOSTAN BARIŞA: AVRUPALI BİR TÜRKİYE'NİN ÖNEMİ

Irak savaşı sırasında ABD'nin Türkiye topraklarını askeri amaçlarla kullanmasına izin vermeyen 2003 Mart tezkeresi Türkiye için tarihi bir dönüm noktasıdır. Ankara bu tezkerayla bölgesel ve uluslar arası siyasette demokratik meşruiyet ilkesine göre hareket edeceğini açıkça beyan etti. TBMM uluslar arası toplumun savaşı gayri meşru addetmesine dayanarak ABD'nin Irak'a

karşı kuzeyden bir cephe açmasına izin vermedi. Türkiye'nin bu kararı Irak'ın işgal edilme sürecinin uzamasına, Avrasya bölgesinde ABD'nin meşruiyet arayışını artırmasına yol açtı.

Türkiye komşularıyla arasındaki problemleri iyi komşuluk yoluyla en aza indirmeyi başardı. Türkiye aynı zamanda Irak'a komşu ülkeleri belli aralıklarla bir arada toplayarak sorunlara çözüm bulunmasında aktif rol oynuyor. Güvenlik Konseyi bu türden girişimleri son derece olumlu bulmuş ve Irak konusunda bölgesel işbirliğinin daha da artırılması talebinde bulunmuştu. Türkiye'deki liderler Ortadoğu'nun otoriter hükümetlerine reform çağrısı yapmakta ve Filistin sorununun bahane edilerek reform girişimlerinin ertelenmemesini tavsiye etmekte.

Türk dış politikası günümüzde toplumsal taleplere daha fazla önem vermektedir. Çok yeni bir gelişme olan bu durum siyaset yapıcılarını--örneğin Kıbrıs sorununda--hem milli çıkarları hem de uluslar arası toplumun beklentilerini tatmin edecek çözümler bulmaya zorlamaktadır. Sonuçta Türkiye'nin Arap dünyasında prestiji artmış ve hatta İslam Konferansı Örgütü genel sekreterliğine bir Türk bu kurumunda tarihinde bir ilk kez yapılan demokratik seçim yoluyla seçilmiştir.

Türkiye modernliği, siyasi gelişmişliği, iktisadi kalkınması, dinamik toplumsal güçleri, ve İslam ve demokrasiyi kendi bünyesinde birleştirebilme kabiliyetiyle bölgesel bir sivil güç haline gelmiştir. Bu sivil güç Hazar'ın da içinde bulunduğu büyük Ortadoğu'nun içinde mevcut kıt değişim kaynaklarından biridir. AB, üyelik sürecinde bulunan bir ülkenin bu gelişmeler içinde olmasını önemli bir kazanç olarak kabul etmelidir. Ankara'nın dış politika kararları AB'nin dış ve güvenlik politikası çizgisiyle ve son zamanlarda gündeme gelen komşuluk politikasıyla uyum içindedir. Türkiye uzun süredir Ortadoğu ve Avrupa arasında dengede bir gidişat takip ederken, son yıllarda AB ile yakınlaşmaktadır.

Bu anlamda Türkiye bölge için eş bulunmaz bir örnek. Suriye ve İran, Türkiye gibi bölgeyi karakterize eden kaos ve istikrarsızlıktan kaçış yolları arıyor ve gelecekte AB'ye komşu olma imkanını sunması açısından Türkiye'nin üyelik sürecini destekliyorlar. Türkiye Ortadoğu'da yaşanmakta olan kaos ve istikrarsızlığın bölge ülkelerinin kaderi olmadığını gösterdi. Bu durum Kafkasya ülkeleri için de geçerlidir. AB'nin gelecekteki Karadeniz, Kafkaslar, Hazar bölgesi ve Ortadoğu politikaları için Türkiye son derece stratejik bir noktada yer almakta, ve diğer taraftan istikrarlı bir Türkiye AB'nin doğal olarak müttefiki olarak öne çıkmaktadır. Avrupa ve Hazar arasındaki artan siyasi ve ekonomik ilişkiler ışığında AB'nin Türkiye ile ilişkilerini son dönemlerde gözden geçirdiği söylenebilir. AB'nin tüm bu bölgeler ile ilişkilerinde ekonomik ilişkilerin artış göstermesi çarpıcı olsa dahi, siyasal bağların geliştirilmesi sadece ikili diyaloglara bırakılmamalı. Bu açıdan AB'nin Türkiye ve Rusya'yla sürdürdüğü ilişkiler Avrupa ve Hazar

bölgesi arasındaki ekonomik ve siyasi fırsatların yönünün belirlenmesinde etkili olacaktır.

1990'lı yıllara bakıldığında, Avrupa'nın Sovyetlerin dağılmasıyla kurulan cumhuriyetlerle sürdürülebilir ilişkiler kurma çabaları Rusya'nın müdahale etme tehdidi altında gerçekleştirildi. 1993'e kadar Batı yanlısı bir siyasi yöneliş benimseyen Rusya, bu tarihten itibaren Batı siyasetini gözden geçirme ihtiyacı hissetti. Bu değişikliğin ana nedeni NATO'nun doğuya doğru genişlemesi ve Batı'nın beklenen düzeyde yardımlarda bulunmamasıydı. Rusya'da bu gün bile Avrupa'nın kendi kapılarına dayanmasını ve NATO genişlemesini açık bir tehdit olarak görenler var.

Bu durum AB'nin Doğu'ya doğru genişleme çabalarında Rusya'yla karşı karşıya gelme riskini doğurmaktadır. Ancak AB ülkeleri arasında NATO'nun Doğu'ya doğru genişlemesi karşılığında Rusya'ya "Yakın Çevre" doktrini imtiyazının verilmesinin, Rusya'nın istediği gibi davranabileceği anlamına gelmediği yönünde genel bir mutabakat var. Bu mutabakat Avrupa'daki kara kuvvetlerinin azaltılmasıyla ilgili Avrupa Konvansiyonel Silahlar Anlaşmasıyla belirlenen limitlerin aşılmasıyla ilgili taahhütlerin yerine getirilmesi konusunda da geçerlidir. Sonuç olarak Avrupa Rus dış politikasında milliyetçi akımların güç kazanmasına-bu ihtimal gerçekleşirse-zamanla cevap verecektir. Gürcistan ve Ukrayna'da iç politikada yaşanan köklü değişimler karşısında Rusya-Batı karşıtlığının limitleri bir ölçüde denenmiş, ancak sonuçta Rus yönetimi bu yumuşak devrimleri kabul etmiştir.

Türkiye ayrıca Avrupa ve eski Sovyetler Birliği'nin güney ülkeleri arasında sürdürülebilir ilişkilerin başarısı için büyük bir öneme sahiptir. Bu gün itibarıyla Avrupa hükümetleri bu gerçeği kısmen fark etmekle beraber, bu imkanı tam olarak kullanmaya başlamadılar. Ekonomik düzlemde hem Avrupa ülkeleri hem de Türk cumhuriyetleri Ankara'nın aracılığına başvurmadan doğrudan bağlantı kurma yönünde isteklerini belirttiler. Bazı şirketler yeni cumhuriyetlerle imzaladıkları ekonomik anlaşmalara Türkiye'nin de bir şekilde müdahil olmasının faydalarını fark edebildiler. Örneğin Coca-Cola'nın bir alt dalı olan Greater Eupora Group'un başkanı "Türkiye diğer Türki Cumhuriyetlerin piyasalarına girmek için çok önemli bir merkez. Coca-Cola bu piyasalara akıllı bir kararla Türkiye üzerinden gitmekten çok kazançlı çıkmış ve memnun olmuştur" demişti.²⁹ Bkz Douglas Busvine, Toke Boosts Investments in Former Soviet Union', Reuters Business Report, 7 May 1996, available in LEXISINEXIS, Topnws Library, Reubus File. Türk vatandaşlarının Orta Asya ve Kafkaslardaki girişimci yetenekleri Caterpillar ve Siemens gibi çok-uluslu şirketlerin dikkatini çekmiştir. Bu durum şirketlerin bu bölgede ekonomik girişimlerde bulunmaya karar verdiklerinde İstanbul'da bir şube açarak burayı bir basamak olarak kullanmaları sonucunu doğurmuştur.

Son zamanlarda ekonomik ve siyasi alanlarda görülen gelişmelerden çok zaman önce bir

New York Times makalesinde şöyle denmişti: "Kafkaslardan Orta Asya'ya kadar bir çok Türk devletin olduğu geniş coğrafyada ... Avrupa'nın Türkiye'ye karşı tavrı bu gün çok hassas bir konu. Türkiye'nin AB'ye üyelik çabalarının başarılı veya başarısız olması Avrupa'nın bu bölgeye olan bakış açısını etkileyecektir."³⁰ Stephen Kinzer, 'Turkey Finds European Union Door Slow to Open', New York Times, 23 February 1997, p.A3. Türkiye'nin AB ile entegrasyonu Hazar devletleri nezdinde AB'nin bazı gruplara karşı ön yargıyla yaklaştığı kanaatinin zayıflamasına yardımcı olacaktır. Türkiye'nin üyeliğini engelleme çabaları ülkenin Müslüman nüfusuyla ilişkilendirilebilir ve bu çeşit önyargıları daha da güçlendirecek Batı karşıtı düşünce ve tavırların güç kazanmasına yol açabilir.

İslami köktencilik Avrupa'da önemli bir güvenlik konusu olarak görülüyor. Bu noktada Türkiye Hazar bölgesinde radikal İslami hareketlerin yayılmasına engel olmak için çok etkin bir rol oynayabilir. Süreç İran ve Afganistan (Taliban rejimi döneminde) bölge ülkeleri için potansiyel tehlikeli etkilere sahip olarak görülürken, laik devlet yapısıyla Türkiye bu yeni cumhuriyetler için model olarak gösterilmiştir.

Bu eski Sovyet ülkeleri yönetim şekli olarak Batı modelini örnek alıyor. Seküler değerler, demokratik haklar ve market ekonomisi bu ülkeler indinde hayli kabul görüyor. Fakat aynı zamanda İslami tehlike de göz ardı edilmiyor. İngiltere'ye yaptığı resmi bir ziyaret sırasında Kırgızistan Başbakanı vurgulu bir dille, "radikal İslam'ın Orta Asya'da yayılışı gerçek bir tehlikedir, AB bu türden aşırılıkların üstesinden gelmemiz için bize yardımcı olmalıdır" demişti.³¹ Bülent Aras, The New Geopolitics of Eurasia and Turkey's Position (London: Frankcass, 2002), p.91 AB'nin özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası dönemde artan terör tehdidine karşı yeni bir bilinçle hareket ettiği gözlenmekte. Uluslar arası terör artık Avrupa'nın içinde bulunduğu çok geniş bir coğrafyayı hedefi ve hareket alanı haline getirmiştir. AB'nin bölgede uluslararası demokrat ve barış yanlısı aktörler ile daha sıkı işbirliği kaçınılmaz bir gerekliliktir.

4.2. HAZAR BÖLGESİNDE AB'NİN OYNAYABİLECEĞİ YAPICI ROLLERE İLİŞKİN TAVSİYELER

AB'nin dış işleri bakanı olması beklenen Javier Solana Güney Kafkasya ve Hazar bölgesinin önemini vurgulamaktadır. Fakat mevcut AB yönelimi bölgeye fazla önem verilmediğini gösteriyor. Bu bölgenin AB'ye üyeliği söz konusu olan yerler arasında öncelikli bir konumunu olmadığı doğru, fakat AB'nin bölgeye daha fazla önem vermesini gerektiren bazı nedenler var. Güney Kafkasya ülkelerinin yeni komşuluk girişimi içine dahil edilmesi ve enerji güvenliği açısından Hazar'ın öneminin vurgulanması, AB'nin Hazar güvenliğinde oynayabileceği potansiyel yapıcı roller düşünüldüğünde yeterli değildir. Birkaç etkili vasıta mevcut olsa da (TACIS, INOGATE, EBRD vs.) bu mekanizmaların faaliyetleri arasında sinerji oluşturacak bir eşgüdümün sağlanmasına ihtiyaç vardır. AB gelecek yıllarda bölgeye daha fazla önem

vermeli ve yeni politikalarla bu bölgeye yönelik yeni bir vizyon edinmelidir. Orta vadede bir AB-Hazar diyaloguna ihtiyaç vardır. Bu gerçekleşirse yeni vasıtalar ve stratejilerle Avrupa'nın "uzak komşu" düşüncesi gerçekleşme fırsatı bulabilir. Böylece aynı zamanda bu ülkelerin geçiş aşamaları AB normları ve standartları model alınarak gerçekleştirilebilir. Bu her iki tarafın rıza gösterdiği, üyelik veya komşuluk sürecine oranla daha serbest bir süreç olmalı. Böyle bir girişim hem AB'nin güvenliği hem de komşu coğrafyaların istikrarı için çok faydalı olacaktır. Burada önerilen şey Hazar bölgesi için Güney Kafkasya ve Orta Asya'dan ayrı, yeni bir komşuluk anlayışının tesis edilmesidir. AB'nin siyasi ve iktisadi bölgesel çıkarları böylesi bir formülle bölgeye daha fazla önem verilmesini gerektirmektedir.

Buna ek olarak AB'nin bölgedeki yeni vizyonu için bazı önlemler ve siyasi seçenekler vardır:

1. Afganistan ve Irak savaşları sonrasında ABD'nin Türkmenistan, Özbekistan, Pakistan, Afganistan, Gürcistan ve Azerbaycan'da askerleri bulunuyor. Avrasya'da ABD askeri varlığı özellikle İran, Rusya ve Çin nezdinde çevrelenme duygusu uyandırmakta, ve ayrıca bazı Avrupa ülkeleri de bu durumdan rahatsızlık duymaktadır. AB dünya siyasetinde çok taraflılığı ve bu türden bölgesel politikalarda uluslar arası meşruiyetin aranması düşüncesini vurgulamalıdır. Trans-Atlantik ilişkilerin doğası geniş anlamda diğer ilgili bölgelerin jeo-politiğini etkilemektedir.

2. NATO Hazar bölgesindeki sıfır kazanımlı jeo-politik rekabetlerin sona erdirilmesinde potansiyel bir role sahiptir. Bu potansiyel özellikle eğitim, ekonomik gelişme ve siyasi reform konularını ön plana çıkararak yeni bir güvenlik anlayışı inşa ederek gerçekleştirilebilir. Avrupa'da günümüzdeki güvenlik konularını daha iyi anlayabilen bir güvenlik toplumunun kurulmasına acil ihtiyaç vardır. Bu toplum bölgesel sorunları çözmek için meşruiyet, demokrasi ve ekonomik kalkınmayı birinci plana almalı.

3. AB Hazar bölgesine yönelik istikrar, bölgesel işbirliği, demokratikleşme ve iyi yönetimi teşvik eden bir strateji benimsemeli. Bunun için Hazar Bölgesi İşbirliği Girişimi adı altında bir kurumun tesis edilmesi bölgenin geniş anlamda Avrupa'ya entegrasyonu için muhtemel bir başlangıç olabilir. AB'nin Hazar stratejisi aynı zamanda gelecekteki Avrupa'yı da coğrafi olarak belirleyecektir: Vestfalya türü katı sınırlarla tanımlanmış bir Avrupa mı, yoksa Ortaçağ Avrupa'sında olduğu gibi keskin sınırların hakim olmadığı bir Avrupa mı? İkinci seçenek AB'nin komşu ülkelere yönelik uygun stratejiler geliştirme yeteneğini güçlendirmekle kalmayacak, aynı zamanda Birliğe dışa açık imajı kazandıracaktır.

4. AB'nin yeni komşuluk girişimi üç Hazar ülkesi Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ı içine alacak şekilde yeniden tanımlanmalıdır. AB'nin Kuzey Kafkasya'dan sorumlu Özel Temsilcisi Kazakistan ve Türkmenistan'la da ilgilenmelidir. Geniş anlamda Avrupa için yeni

bir komşuluk düşüncesi—halihazırda mevcut olana ek olarak--, yeni vasıtalar ve önlemler ışığı altında göz önünde bulundurulmalı ve bu ülkelerin değişim ve geçişlerini AB normları ve standartları rehberliğinde tamlamalarına olanak sağlanmalıdır. Bu bütün ilgili tarafların rıza göstereceği ve genel anlamda yeni üye olan devletlerin Avrupalılaştırılmasına benzer bir süreç olmalıdır.

5. AB bölgede enerjiyle ilgili projelerde çok taraflı işbirliğini teşvik etmelidir. AB'nin enerji yollarını çeşitlendirme ihtiyacı ve enerji güvenliğinin küresel önemi göz önünde bulundurulursa, AB Hazar'dan Avrupa'ya uzanan bir biriyle bağlı enerji ağları için desteklerini artırmalıdır.

6. AB İran'a karşı daha faydacı ve yapıcı bir siyasi çizgi izlemektedir. Irak savaşının başlamasının ardından AB'nin İran politikası daha da büyük önem kazandı. AB'nin dışı açık politikaları İran'ı Hazar siyaseti konusunda daha sorumlu ve akıllıca hareket ettirme potansiyeline sahip. İran'ın bölgede olumlu sinyaller vermesi uluslar arası sisteme yeniden entegrasyonunda yardımcı olabilir. İran'ı uluslar arası siyasette makul bir çizgide tutan bu türden dış baskılar İran'daki reform yanlısı aktörlerin güçlenmesini sağlayabilir.

7. Uluslar arası terör tehdidi hali hazırda, AB'ye komşu ülkelerin güvenlik yapılarını genişleyen Avrupa'nın güvenliği için son derece önemli bir konuma taşımıştır. Bir ülkede polis kontrolünün yetersiz veya hatalı olması teröristlerin orayı üs olarak kullanmasına, orada eleman yetiştirmesine ve oradan diğer ülkelere yönelik ölümcül eylemler gerçekleştirmesine yol açabilir. AB'nin sınır kontrolü, göçmenler ve iç güvenlik konularındaki tecrübe ve uzmanlığı, eğitim programları ve eldeki diğer yöntemlerle Hazar bölgesi ülkelerine iletilmeli.

8. AB Hazar ülkeleriyle çok taraflı ekonomik işbirliği anlaşmaları yapmaya çalışmalıdır. Bu bölgede sürdürülebilir ticari koşulların, yatırım ortamının ve nihayet iki bölge arasında daha verimli ekonomik ilişkilerin ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Bu çok taraflı şema ayrıca çevre sorunlarına bölgesel çözümler bulunmasında faydalı olacaktır.

9. AB ve Rusya karşılıklı politikalarını düzenlemek için bir dizi mekanizmalara sahipler. Enerji alanında özel bir ilişki söz konusu. Ancak bu mekanizmaların şu an için Avrasya'da çok taraflı bir uluslar arası sistem ve barışçı, istikrarlı ve meşru bir bölgesel düzen kurulması yönünde kullanılabilirdiğini söylemek mümkün değil. 11 Eylül saldırıları ve Irak savaşından sonra Avrasya'nın güçlü devletleri—Fransa, Almanya, Rusya ve Çin—ortak bir tavır alma yönünde zayıf da olsa bir irade belirttiler. Dünya siyasetinde yeni bir bölünmeden ziyade, çok taraflılık, uluslar arası hukuk ve BM sistemine vurgu yapacak bir birliktelik anlamlı sonuçlar doğurabilir. Bu bağlamda Hazar havzasının istikrarlı, meşru ve güvenli bir uluslar arası enerji bölgesi olarak varlığını sürdürebilmesi için AB-Rusya diyalogu bir zorunluluktur.

NOTLAR

- 1 Örneğin bkz Council of the EU, 'Action Plan on Drugs between the EU and Central Asian Republics', Brussels, 25 September 2002, 12353/02 CORDROGUE 78 CODRO 1 NIS 107.
- 2 'Eastern Promise', Economist, 25 September 1993, p.47; Thomas Land, 'Energy-Rich Republics Set to Suck in Western Capital', Gas World International, May 1993, available in LEXIS/NEXIS, World Library, Allwld File.
- 3 Bireysel ibirliği ve ortaklık anlaşmaları için AB Komisyonu'nun dış ilişkiler web sayfasına bakınız, http://europa.eu.int/comm/external_relations/ceeca/pca.
- 4 Dov Lynch, 'The EU: Towards a Strategy,' in Dov Lynch (ed.), The South Caucasus: A Challenge for the EU, Institute for Security Studies Chaillot Papers, no.65, (December 2002), p.174.
- 5 'The EU's Relations with Turkmenistan,' internet adresi: http://europa.eu.int/comm/external_relations/turkmenistan/intro/index.htm
- 6 EU Commission, Green Paper Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply, COM(2000) 769 final, Brussels.
- 7 Bkz S. Neil McFarlane, 'The Caucasus and Central Asia: Towards a Non-Strategy', in Roland Dannreuther, (ed.), European Union Foreign and Security Policy: Towards a Neighborhood Strategy (New York: Routledge, 2004), pp.118-134.
- 8 Green Paper, p.39
- 9 Green Paper, p.38.
- 10 'European Gas Features,' Alexander's Gas and Oil Connections, internet adresi: <http://www.gasandoil.com/goc/marketintelligence/energymarkets/welcome.html>
- 11 Daha fazla bilgi için bakınız <http://www.traceca.org>
- 12 European Commission Press Release, DN:IP/03/278, Brussels, 24 February 2003.
- 13 EU Commission, 'Communication from the Commission on Environmental Cooperation in the Danube-Black Sea region', COM(2001) 615 final, Brussels, 30 October 2001.
- 14 Örneğin Komisyon temsilcileri Kazakistan'da muhalif lider Galimcan Zekiyanov'un soruşturmasında etkin bir rol oynamıştı. AB diplomatları soruşturma sırasında avukatlarının ve yabancı diplomatların ilişki içinde olması için çaba sarf etmişti. Bkz. İbrahim Alibekov, 'Kazakhstan and EU Square Off over Investigation of Opposition Leader,' Eurasia Insight, 11 April 2002.
- 15 S. Neil McFarlane, "International Organizations in Central Asia: Understanding the Limits," Helsinki Monitor, no.3 (2003), s.294.
- 16 Wilhelm Höynck, 'The OSCE in Central Asia,' Helsinki Monitor, no.3 (2003), s.301
- 17 'Iranian Leader Blames U.S. for Stoking Caspian Row', Reuters World Service, 12 April 1997.

- 18 Micheal S. Lelyveld, 'Give us a Piece of the Action', *Journal of Commerce*, 8 August 1997. 'In statüsü konusunda ayrıntılı bir yazı için bkz. Cynthia M. Croissant and Micheal P. Croissant, 'The legal Status of the Caspian Sea: Conflict and Compromise', in Micheal P. Croissant and Bülent Aras, (eds.), *Oil and Geopolitics in the Caspian Sea Region* (Wesport: Praeger, 1999), pp.21-42.
- 20 Oumerserik Kasenov, 'Russia, Transcaucasia, and Central Asia: Oil, Pipelines, and Geopolitics', in Roald Z. Sagdeev and Susan Eisenhower, (eds.), *Central Asia: Conflict, Resolution and Change* (Chevy Case: CPSS Press), p.69.
- 21 Micheal P. Croissant, 'Tensions Renewed in Nagorno-Karabakh', *Jane's Intelligence Review*, vol.9, no.7 (July 1997), p.308.
- 22 'Turkmen-Azeri Oilfield Dispute Remains Unresolved', BBC Summary of World Broadcasts (8 August 1997).
- 23 Yuri Fedorov, 'Russia's Policies Toward Caspian Region Oil: Neo Imperial or Pragmatic II?' *Perspectives on Central Asia* (October 1996).
- 24 Baku AzerNews, 19 August 2004.
- 25 Temel iskit, "Turkey: A New Actor in the Field of Energy Politics," *Perceptions* 1, no.1 (March-May 1996), s.71
- 26 Bkz Barry Buzan and Richard Little, "Beyond Westphalia? Capitalism after the 'Fall'," *Review of International Studies*, vol.25, no.5 (1999).
- 27 Daha fazla bilgi için bkz. Bulent Gokay, "The Most Dangerous Game in the World: Oil, War, and U.S. Global Hegemony," in Gokhan Bacik and Bulent Aras, eds., *September 11 and World Politics* (İstanbul: Fatih University Pub., 2004)
- 28 Hooman Peimani, "Military Buildup Ends US-Russian Honeymoon," *Asia Times* (online), 29 August 2002, available at www.atimes.org.
- 29 Bkz Douglas Busvine, 'Toke Boosts Investments in Former Soviet Union', *Reuters Business Report*, 7 May 1996, available in LEXISINEXIS, Topnws Library, Reubus File.
- 30 Stephen Kinzer, 'Turkey Finds European Union Door Slow to Open', *New York Times*, 23 February 1997, p.A3.
- 31 Bülent Aras, *The New Geopolitics of Eurasia and Turkey's Position* (London: Frankcass, 2002), s.91

YAZAR HAKKINDA

Doç.Dr. Bülent Aras Fatih Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Doktora eğitimini 1999 yılında Boğaziçi Üniversitesinde tamamlamıştır. 1998’da İndiana Üniversitesi Avrasya Çalışmaları Merkezinde, 2003’te Oxford Üniversitesi St. Anthony’s College’de ve 2004 yılında Institute of Security Studies’te (Paris) misafir öğretim üyeliği yapmıştır.

Bülent Aras Palestinian-Israeli Peace Process and Turkey (Novascience, 1998), New Geopolitics of Eurasia and Turkey’s Position (Frankcass, 2002), Turkey and Greater Middle East (TASAM, 2004) kitaplarının yazarı ve September 11 and World Politics (FUP, 2004), Oil and Geopolitics in Caspian Sea (Praeger, 1999) ve War in the Gardens of Babylon (TASAM: 2004) kitaplarının da ortak editörüdür. Makaleleri Middle East Policy, Journal of Third World Studies, Futures, Journal of South Asian and Middle Eastern Studies, Journal of Southern Europe and Balkans, Mediterranean Quarterly, Nationalism and Ethnic Policy, Arab Studies Quarterly ve Central Asia/Caucasus dergilerinde yayınlanmıştır. Çeşitli makaleleri Farsça, Rusça ve Arapçaya çevirilmiştir. Bülent Aras aynı zamanda Turkish Studies, Central Asia/Caucasus, Stratejik Öngörü, Sivil Toplum dergilerinin yayın kurulunda yer almakta ve Alternatives: Turkish Journal of International Relations dergisinin editörlüğünü yapmaktadır.

Çalışmaları Türk Dış Politikası, Ortadoğu Siyaseti, Orta Asya ve Kafkaslar, Milliyetçilik, Din ve Siyaset üzerine yoğunlaşmış bulunmaktadır. Ortadoğu ve Orta Asya uzmanı olarak Oxford Analytica, Microsoft, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Human Rights Watch, Eurasian Center for Strategic Studies, Kanada Hükümeti ile ortak çalışmalarda bulunmuştur.

Halen Türkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Kafkaslar-Orta Asya-Orta Doğu Çalışma Grubu Proje Yöneticiliği görevini de sürdürmektedir.